

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย 2475 - 2516 : กระแสรอง

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยกระแสหลักที่ดำรงอยู่ในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยตลอดระยะ 2475 - 2516 คือประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เน้นความเป็นศูนย์กลางที่รัฐชาติ กษัตริย์ ชากินิยม ท่ามกลางอิทธิพลของการเขียนประวัติศาสตร์ไทยกระแสหลักนี้เอง ได้มีแนวการเขียนประวัติศาสตร์ที่แตกต่างออกไปอย่างชัดเจน นั่นคือแนวการเขียนประวัติศาสตร์ตามแนวคิดสังคมนิยมที่เน้นความเป็นประวัติศาสตร์ของประชาชน และใช้แนวคิดในการศึกษาตามหลักทฤษฎีลัทธิมาร์กซ์เป็นสำคัญ ผู้เขียนจัดแนวการเขียนประวัติศาสตร์แนวใหม่ที่เกิดขึ้นนี้ เป็นแนวการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยกระแสรอง ซึ่งหมายถึงแนวการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่ใช้แนวคิดสังคมนิยมมาศึกษา โดยให้ความสำคัญกับบทบาทของประชาชนในฐานะผู้สร้างประวัติศาสตร์

แนวการเขียนประวัติศาสตร์และความคิดทางประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับประชาชนนั้นมีใช้เพิ่งเกิดขึ้น แท้ที่จริงแล้วแนวการมองประวัติศาสตร์จากสายตาของประชาชนได้เริ่มก่อตัวขึ้นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 - 5 เป็นอย่างน้อย แนวความคิดดังกล่าวนี้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับที่ชนชั้นกลางได้เติบโตขึ้นในสังคม แนวคิดของปัญญาชนชั้นกลางจะเป็นตัวแทนสะท้อนแนวคิดใหม่นี้ กล่าวโดยสรุป อาจกล่าวได้ว่า แนวในการมองประวัติศาสตร์ประชาชนเริ่มเกิดขึ้นจากปัญญาชนชนชั้นกลางที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งจะแสดงออกถึงแนวความคิดที่แตกต่างจากแนวคิดของชนชั้นนำอย่างค่อนข้างชัดเจน

การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในสังคมไทย หลังการทำสนธิสัญญาบาวริง และการเปิดรับวัฒนธรรม วิทยาการ เทคโนโลยีตะวันตก มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดของคนในสังคม ที่เริ่มมีโลกทัศน์ ชีวิตทัศน์ที่เปิดกว้าง มีความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น มีความเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น มีความเป็นมนุษยนิยมมากขึ้น ในเวลาเดียวกัน การสถาปนารัฐชาติขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 - 5 มีส่วนทำให้ประชาชนคนสามัญเริ่มรู้สึกถึงความเป็นสมาชิกคนหนึ่ง ของสังคม และความเป็นส่วนหนึ่งในประวัติศาสตร์ของสามัญชน

ในเรื่องไขสภาวะการณ์ที่คนชั้นกลาง ซึ่งเป็นชนชั้นเกิดใหม่ในสังคมเติบโตขึ้นนี้ ประกอบกับกระแสความตื่นตัวและการเคลื่อนไหวทางการเมืองนอกประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเคลื่อนไหวเพื่อล้มล้างอำนาจรัฐเก่าที่ปกครองโดยระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในประเทศต่าง ๆ แล้วสร้างอำนาจรัฐใหม่ของคนชั้นนี้ มีผลต่อแนวความคิดและการให้บทเรียนแบบอย่างแก่คนชั้นกลาง เหตุนี้แนวคิดสังคมนิยมจึงก่อตัวขึ้นในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดลัทธิมาร์กซ์ ซึ่งผ่านการพิสูจน์ในการปฏิบัติมาแล้วในบางประเทศ เช่น สหภาพโซเวียต จีน ยิ่งกระตุ้นให้กระแสแนวคิดนี้เป็นที่น่าสนใจ น่าศึกษาค้นคว้า

แนวคิดแบบสังคมนิยมของลัทธิมาร์กซ์มีจุดเด่นที่มีผลกระทบต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ในแง่ที่ว่า ปรัชญาสำคัญของลัทธิความคิดนี้คือ ปรัชญาวัตถุนิยมวิภาษวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ อธิบายวิวัฒนาการของสังคม ซึ่งจำเป็นต้องหาคำตอบจากประวัติศาสตร์ การศึกษาประวัติศาสตร์จึงเป็นส่วนสำคัญในการทำความเข้าใจทฤษฎี และนำทฤษฎีมาปฏิบัติ เพราะฉะนั้นการศึกษาลัทธิมาร์กซ์ จึงเท่ากับการจำเป็นต้องศึกษาประวัติศาสตร์ด้วย เหตุนี้ในประวัติศาสตร์กระแสที่อธิบายประวัติศาสตร์ด้วยแนวคิดสังคมนิยมจึงมีส่วนกระตุ้นการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ดังจะได้อธิบายในรายละเอียดต่อไปข้างหน้า

การก่อตัวของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยแนวสังคมนิยม

แนวความคิดแบบสังคมนิยมได้เริ่มเข้าสู่สังคมไทยตั้งแต่ก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น 3 สาย คือ สายที่หนึ่ง เข้ามาพร้อม ๆ กับชาวจีนนิยมคอมมิวนิสต์ที่หนีการปราบปรามของรัฐบาลก๊กมินตั๋งเข้ามาเผยแพร่ในหมู่ชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย สายที่สอง เข้ามาพร้อม ๆ กับชาวยุวน ซึ่งหนีการปราบปรามของฝรั่งเศสเข้ามาเผยแพร่อยู่ในบริเวณภาคอีสานของไทย

กับอีกสายหนึ่งคือแนวความคิดสังคมนิยมยุโรปที่เข้ามาพร้อมกับนักเรียนไทยที่สำเร็จการศึกษาจากที่นั่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งฝรั่งเศส อย่างไรก็ตามการเผยแพร่แนวความคิดแบบสังคมนิยมในช่วงนั้นเป็นไปอย่างจำกัดมากเนื่องจากความอ่อนไหวทางทฤษฎีปัญหาคุณภาพของผู้นิยมและเผยแพร่ และการสอดคล้องปรายปรามอย่างเข้มงวดของรัฐบาล²⁵

กระทั่งปี พ.ศ. 2485 พรรคคอมมิวนิสต์จีนแห่งประเทศไทยได้เบนเข็มการเคลื่อนไหวโฆษณาในหมู่ชาวจีนในประเทศไทยซึ่งมีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนการปฏิวัติประเทศไทย พร้อมกับจัดตั้งพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยขึ้นอย่างเป็นทางการในวันที่ 10 ธันวาคม ปีเดียวกัน ทำให้แนวความคิดสังคมนิยมแบบมาร์กซิสต์ซึ่งอธิบายและวิเคราะห์ปัญหาการปฏิวัติสังคมนิยมด้วยวิธีการวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ได้รับความสนใจและศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจัง

โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรยากาศประชาธิปไตยทางการเมืองภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ทำให้เสรีภาพของการศึกษาค้นคว้าขยายตัว การประกาศยกเลิกกฎหมายการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ในปี พ.ศ. 2489 ส่งผลให้การศึกษาลัทธิมาร์กซิสต์เป็นไปอย่างเปิดเผยและกว้างขวางขึ้น ทฤษฎีการอธิบายประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์หลายชั้นถูกนำมาตีพิมพ์ในช่วงนี้ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้นำความคิดสังคมนิยมออกเผยแพร่ต่อสาธารณชนโดยผ่านหนังสือ "มหาชน" แม้การรัฐประหารของคณะทหารบกภายใต้การนำของจอมพล ป.พิบูลสงคราม พลโทผิน ชุณหะวัณ และพันเอก หลวงกาจกาจสงคราม เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 จะทำให้กระแส

²⁵ สุวดี เจริญพงศ์, "ปฏิกิริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวทางความคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475," (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 191-199.

ประชาธิปไตยตกต่ำลง แต่เป้าหมายของการกวาดล้างปราบปรามของฝ่ายรัฐบาลทหารในยุคนั้นมุ่งไปที่กลุ่มของปรีดี พนมยงค์และพรรคพวกเป็นค้ำหลัก การค้นคว้าและการยกระดับทฤษฎีในการอธิบายประวัติศาสตร์แนวสังคมนิยมยังคงดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง ทฤษฎีประวัติศาสตร์แบบสังคมนิยมซึ่งถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจและอธิบายประวัติศาสตร์แนวใหม่ที่มีที่มาจากสหภาพโซเวียต พรรคคอมมิวนิสต์จีนและงานเขียนชั้นต้นของมาร์กซ์และเอนเงิลส์ ผลงานแปลทางค่านทฤษฎีและการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์แนวนี้ส่วนหนึ่ง เป็นฝีมือของนักทฤษฎีของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

จอมพล.ป. ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ภายหลังยี่สิบเจ็ดปีจากนายควง อภัยวงศ์ ในปี พ.ศ. 2490 ว่า "รัฐบาลจะไม่เป็นขวาเป็นซ้าย แต่ตัวข้าพเจ้าเองถือตามคอมมิวนิสต์"²⁶ ทั้งนี้เพื่อเอาใจสหรัฐอเมริกา ผู้นำค่ายทุนนิยม หรือหนังสือพิมพ์ "มหาชน" จึงต้องผันตัวเองไปเป็นหนังสือพิมพ์ใต้ดิน

ทฤษฎีหรือกรอบในการอธิบายประวัติศาสตร์แนวสังคมนิยมในช่วงนี้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของการอธิบายประวัติศาสตร์แบบสตาลินที่มองประวัติศาสตร์สังคมนิยมของมวลมนุษยชาติว่าล้วนมีพัฒนาการที่เป็นลำดับขั้นแบบเส้นตรงจากสังคมบุพกาลมาสู่สังคมนาส สังคมศักดินา สังคมทุนนิยมและท้ายสุดจะมาจบที่สังคมนิยมซึ่งเป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดของประวัติศาสตร์สังคมนิยมของมนุษย์ ทฤษฎีอีกทฤษฎีหนึ่งที่เข้ามามีอิทธิพลอย่างสูงต่อการอธิบายประวัติศาสตร์แนวสังคมนิยมก็คือทฤษฎี "กิ่ง เมือง ขึ้น-กิ่ง ศักดินา" ของจีนอันเป็นทฤษฎีที่เหมาเจ๋อตงและสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ในเยนอานเขียนขึ้นเพื่อใช้วิเคราะห์สภาพสังคมจีนก่อนการปฏิวัติที่ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง "การปฏิวัติจีน

²⁶ Bangkok Post, (April 14, 1948).

กับพรรคคอมมิวนิสต์จีน" ซึ่งเขียนขึ้นในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2482²⁷ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้รับชัยชนะในการปฏิวัติในปี พ.ศ. 2492 ได้ส่งผลให้การอธิบายประวัติศาสตร์แนวสังคมนิยมได้รับความสนใจและถูกนำเชื่อกันมากขึ้น ประกอบกับความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์จีนกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยทำให้การส่งทอดและการยอมรับทางทฤษฎีเป็นไปได้ค่อนข้างง่ายดาย

หนังสือวิวัฒนาการของสังคมนิยมที่เขียนโดย เกชา รัตโยธิน และตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มหาชนของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในปี 2493²⁸ ถือได้ว่าเป็นงานที่เสนอรอบทางทฤษฎีในการอธิบายประวัติศาสตร์แนวสังคมนิยมที่เป็นระบบขั้นแรกสุดของไทย หนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงวิวัฒนาการของสังคมนิยมในยุคคอมมิวนิสต์บุพกาล ยุคทาส ยุคศักดินา ยุคทุนนิยมและระยะผ่านจากสังคมนิยมสู่สังคมนิยมโดยอธิบายด้วยรูปธรรมของสังคมนิยมจีน นอกจากนี้ก็ยังมียานของอริคม กรองเกรคเพชร เรื่อง "วิถุนิยมทางประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการทางสังคมนิยม" อันเป็นเอกสารศึกษาภายในของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

การผูกขาดอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจของกลุ่มผู้ปกครองประเทศและการ

²⁷ จากบทความเรื่อง "การปฏิวัติของจีน" สรณิพนธ์ของเหมาเจ๋อตง เล่ม 2 ตอนปลาย, หน้า 648 อ้างจาก นภาพร อติวานิชยพงศ์, "พัฒนาการแนวคิด เศรษฐศาสตร์การเมือง ตั้งแต่ 2475-ปัจจุบัน," แลไปข้างหน้าแคปิตอลลิสม์: สำนวนจกระแสดำปีเศรษฐกิจการเมืองไทย (เอกสารประกอบการประชุมสมัชชาวิชาการประจำปี 2529 จัดโดยกลุ่มเศรษฐกิจการเมือง สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 29 พฤศจิกายน 2529), หน้า 11.

²⁸ เกชา รัตโยธิน, วิวัฒนาการของสังคมนิยม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประวัติศาสตร์, 2522); หน้า คำนำ.

นำประเทศไทยไปผูกพันกับนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ของสหรัฐอเมริกาได้กลายเป็น
 ตัวเร่งอันสำคัญที่ชักนำให้ปัญญาชนไทยหลายคนที่ไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลหันไปค้นคว้าหา
 คำตอบต่อปัญหาของสังคมไทยจากทฤษฎีมาร์กซิสม์ เวทีที่สำคัญที่สุดของการเผยแพร่
 ข้อเขียนทางทฤษฎีมาร์กซิสม์ของปัญญาชนไทยในยุคนี้ คือนิตยสารอักษรศาสตร์รายเดือน
 ซึ่งมีสุภา ศิริमानนท์เป็นบรรณาธิการ (พ.ศ. 2492-2495) เป้าหมายของการออก
 อักษรศาสตร์มีความสัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวของปัญญาชนไทยที่กำลังต่อสู้กับอำนาจ
 เผด็จการของจอมพล ป. ในเวลานั้น โดยเฉพาะเพื่อเป็นการหนุนช่วยทาง
 ปัญญาแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่งกำลังถูกคุกคามจากฝ่าย
 ทหารจอมพล ป. ภายหลังจากการเกิดกบฏวังหลวงในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492
 ซึ่งทำให้มหาวิทยาลัยแห่งนี้ถูกตั้งเล็งว่าเป็นฐานกำลังทางการเมืองของฝ่ายปรีดี
 พนมยงค์²⁹

นอกจากนี้ยังมีวารสารอีกจำนวนหนึ่งที่ตีพิมพ์เผยแพร่ทฤษฎีมาร์กซิสม์ภายใต้
 การสนับสนุนทางการเงินจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยอันได้แก่

นิตยสารสายธารรายเดือนที่มีอัสนีย์ พลจันทร์ เป็นบรรณาธิการ อันเป็น
 วารสารทางศิลปะและวรรณกรรม

นิตยสารปัทมวารรายปักษ์ มีนายเปลื้อง วรรณศรี เป็นบรรณาธิการ ให้สาระ
 ทางด้านการเมือง

และนิตยสารเศรษฐกิจรายปักษ์ มีนายล้วน ปิ่นน้อย เป็นบรรณาธิการ
 ให้ความรู้ด้านเศรษฐกิจ

เวทีเหล่านี้มีส่วนอย่างสำคัญในการกระตุ้นให้ทฤษฎีมาร์กซิสม์และการ
 วิเคราะห์ประวัติศาสตร์แนวสังคมนิยมได้รับการพัฒนาและแพร่หลายกว้างขวางขึ้น

²⁹ นภาพร อภิวานิชยพงศ์, "พัฒนาการแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง..."
 หน้า 27.

ถึง ในวารสารอักษรศาสตร์ โค้ดพิมพ์บทความเชิงทฤษฎี "ปรัชญาลัทธิมาร์กซ์" ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ในปี พ.ศ. 2493 ในปีเดียวกันนี้ก็ได้พิมพ์บทความเป็น ตอนๆ เรื่อง "สสารนิยมแบบโคอะเล็กติกและสสารนิยมทางประวัติศาสตร์" ของ สมัคร บุรวาส ซึ่งใช้นามปากกาว่า "กัปตันสมุทร" โดยบทความนี้ได้แปล มาจากงานเขียนชิ้นที่สำคัญที่สุดของสตาลินที่ชื่อว่า "Dialectic and Historical Materialism" (ปรัชญาวัตถุนิยมวิภาษ : วัตถุนิยมประวัติศาสตร์) ในปี พ.ศ. 2494 สุภา ศิริมานนท์ บรรณาธิการของ วารสารฉบับนี้ได้หยิบเอางานชิ้นเดียวกันของสตาลินมาเรียบเรียงใหม่ โดยใช้ชื่อบทความว่า "ลัทธิวัตถุนิยมตามคคคของ สำนักต่าง ๆ" โดยใช้นามปากกาว่า "อักษรธรรมาสน์" นอกจากนี้สุภา ยัง ได้เขียนหนังสือเรื่อง "แคปิตลลิสม์" ซึ่งจัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์อักษรศาสตร์ หนังสือ เล่มนี้จัดทำเพื่อประกอบคำบรรยายภาคฤดูร้อนแก่นักศึกษาคณะ เศรษฐศาสตร์มหาวิทยาลัย วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ในหัวข้อเรื่อง "ระบบ เศรษฐกิจเปรียบเทียบ" หนังสือ เล่มนี้นับว่าเป็นความก้าวหน้าในการศึกษาทฤษฎีมาร์กซิสม์อย่างมากและถือว่าเป็นตำรา เศรษฐศาสตร์มาร์กซิสม์เล่มแรกของประเทศไทย วารสารอักษรศาสตร์ยังได้กลายเป็น เวทีสำหรับนักทฤษฎีของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยด้วย โดยใน พ.ศ. 2494 เสนาะ พาณิชยเจริญ ซึ่งใช้นามปากกาว่า "ป.ปวโรหิต" ได้ส่งบทความเรื่อง "อนาธิปไตยหรือสังคมนิยม" เป็นงานที่แปลจากงานของสตาลินมาร่วมลงพิมพ์ ใน พ.ศ. 2495 กุหลาบ สายประดิษฐ์ได้ส่งบทความทฤษฎีเรื่อง "ฐานะของสตรีตามที่ เป็นมาในประวัติศาสตร์" มาลงพิมพ์เช่นกัน กุหลาบ สายประดิษฐ์ ยังได้ลงบทความ เรื่อง "กำเนิดครอบครัวมนุษยชาติและระเบียบสังคมมนุษย์" ในวารสารปิยฉัตร พ.ศ. 2494³⁰

นอกจากหนังสือและบทความเชิงทฤษฎีแล้วในขณะนี้ยังมีงานเขียนที่เป็น การประสานระหว่างทฤษฎีกับสภาพสังคมไทย ในปี พ.ศ. 2493 อรรถุ์ พรหมชมพู

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

(อุคม ศรีสุวรรณ) ได้เขียนหนังสือชื่อ "ไทยกิ่งเมืองจีน" จักพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มหาชนของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย หนังสือเล่มนี้วิเคราะห์สังคมไทยโดยใช้ทฤษฎี "กิ่งเมืองจีนกิ่งศักดินา" โดยการอธิบายลักษณะของสังคมศักดินาที่ถูกอิทธิพลของประเทศจักรวรรดินิยมอเมริกาเข้าแทรกแซงและร่วมมือกับชนชั้นศักดินาเดิมของไทยชูกริดประชาชน ทำให้เกิดสภาพของสังคมทุนนิยมที่มีลักษณะเป็นกิ่งเมืองจีนและยังสามารถดำรงสภาพของการชูกริดแบบศักดินาในชนบทไว้ได้ พรรคคอมมิวนิสต์ได้พิมพ์เผยแพร่เพื่อยืนยันในหลักการต่อสู้ของพรรคที่จะต่อสู้เพื่อเอกราชและประชาธิปไตย โดยเสนอให้ทำการปฏิวัติประชาธิปไตย ประชาธิปไตย³¹

แนวความคิดเรื่องสังคมกิ่งเมืองกิ่งศักดินานี้ เป็นทฤษฎีที่เหมาเจ๋อคงและสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ในเขินอานเขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2482 เพื่อใช้วิเคราะห์สภาพสังคมจีนก่อนการปฏิวัติ ต่อมาภายหลังพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้รับชัยชนะในการปฏิวัติ พ.ศ. 2492 แนวความคิดนี้ได้รับการยอมรับจากพรรคคอมมิวนิสต์ไทยว่าเป็นแนวความคิดที่ถูกทอดทิ้งและสามารถใช้ได้กับสังคมไทย เพราะในขณะนั้นสหรัฐอเมริกาได้เริ่มขยายบทบาทเข้ามาในประเทศไทย โดยได้ทำสัญญาตกลงกับไทยถึง 3 ฉบับ คือวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2493 ได้ทำสัญญาความตกลงทางการศึกษาและวัฒนธรรม วันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2493 ได้ทำสัญญาข้อตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจและเทคนิคระหว่างรัฐบาลแห่งประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกา และในวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2493 ได้ทำความตกลงว่าด้วยความช่วยเหลือทางการทหารระหว่างรัฐบาลแห่งประเทศไทยกับรัฐบาลแห่งสหรัฐอเมริกา

งานเขียนที่ใช้ทฤษฎีมาร์กซิสต์วิเคราะห์สังคมไทย ยังมีไม่มากนักในระยะนี้อาจจะเป็นเพราะว่าเนื่องจากเป็นระยะที่ปัญญาชนไทย เพิ่งเริ่มจะศึกษาพื้นฐานทฤษฎีสังคมนิยม จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2500 "มณี ศุภวรรณ" ได้เขียนบทความเรื่อง

³¹ อรรถวิทย์ พรหมชมพู, ไทยกิ่งเมืองจีน (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า

"โฉมหน้าจักรวรรดินิยม" ลงในวารสารนิเทศศาสตร์ ฉบับรับศตวรรษใหม่ พ.ศ. 2500 บทความนี้เป็นงานเขียนที่พยายามพิสูจน์ทฤษฎีถึงเมืองขึ้นของสังคมไทยที่ออกจากงานของ อรัญญ์ พรหมชมพู โดยได้พยายามเอาข้อมูลการเข้ามามีบทบาทของอเมริกาในเศรษฐกิจไทยเข้ามาเปิดเผยมากขึ้น และในวารสารฉบับเดียวกันนี้ พัทธนา รัมยสุท (สุภัทร สุนทรภักดิ์) ได้เขียนบทความเรื่อง "วิเคราะห์เรื่องชนชั้นของสังคมไทยในปัจจุบัน" เป็นการวิเคราะห์ชนชั้นในสังคมไทยตามแบบจีน

วิวัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยแนวสังคมนิยม

อิทธิพลของการเขียนประวัติศาสตร์แนวสังคมนิยมนั้นเริ่มพัฒนาอย่างเห็นได้ชัดตั้งแต่ทศวรรษที่ 2490 เป็นต้นมา โดยหลักการและที่มาของประวัติศาสตร์แนวนี้จะแตกต่างโดยรากฐานกับประวัติศาสตร์กระแสหลัก ทั้งในด้านเนื้อหาสาระและวิธีการในการวิเคราะห์และแนวประวัติศาสตร์นิพนธ์นี้เอง เป็นคนกำเนิดของการใช้ทฤษฎีสังคมนิยมเพื่อการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ในประเทศไทย และยังเป็นคนกำเนิดของประวัติศาสตร์ประชาชน ที่เน้นการให้ความสำคัญแก่ประชาชนเป็นแกนกลาง นักประวัติศาสตร์ที่มีบทบาทสำคัญในการนำเสนอประวัติศาสตร์นิพนธ์ตามแนวนี้ก็ได้แก่ อรัญญ์ พรหมชมพู, จิตร ภูมิศักดิ์ และสรศักดิ์ รังสฤษดิ์ เป็นต้น แต่อิทธิพลจากการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์แนวนี้ยังเห็นได้ทั่วไปจากงานเขียนของบุคคลอื่น ๆ เช่น อินทรายุทธ, สมักร บุรวาาส, มณี สุทรวรรณ และแม้กระทั่งงานของนักเขียนวรรณกรรม เช่น ศรีบูรพา อรัญญ์ พรหมชมพู นั้นนับว่า เป็นบุคคลแรกที่เสนองานประวัติศาสตร์ไทยที่แสดงให้เห็นชัดถึงประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวนี้

ก่อนหน้าที่จะมีงานของ อรัญญ์ พรหมชมพู มีงานเขียนของ เกชา รัตโยธิน³² ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแม่แบบทางความคิดของนักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้เสียก่อน นั่นคือ

³² เข้าใจว่าเป็นนามแฝงของ ศักดิ์ สุภาเกษม บรรณาธิการสำนักพิมพ์มหาชนในขณะนั้น

"วิวัฒนาการของสังคม" ที่พิมพ์เมื่อปี 2493 โดยสำนักพิมพ์มหาชนของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (ทคท) อาจทำให้ถือได้ว่า งานชิ้นนี้แสดงแนวคิดทางประวัติศาสตร์ ความแบบฉบับของ ทคท. เป็นงานเชิงทฤษฎีประวัติศาสตร์ชิ้นแรกที่เผยแพร่ในสังคมไทย โดยเสนอทฤษฎีวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ ตามแนวทฤษฎีวิถุนิยมประวัติศาสตร์ของสตาลิน³³ ซึ่งอธิบายประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติว่ามีการพัฒนา 5 ขั้นตอน เริ่มตั้งแต่สังคมคอมมิวนิสต์บุพกาล, ระบบครองทาส, ระบบศักดินา, ลัทธิทุนนิยม และสังคมแห่งลัทธิคอมมิวนิสต์ พัฒนาการของสังคมในลักษณะดังกล่าวมาจากความขัดแย้งระหว่างพลังการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิต ในแต่ละขั้นตอน ทั้งแก่สังคมมนุษย์ผลิตมูลค่าส่วนเกินขึ้นได้ ประวัติศาสตร์ก็โคจรคล้ายสู่ยุคสังคมชนชั้น อันได้แก่ ระบบครองทาส, ระบบศักดินา, และระบบทุนนิยม ซึ่งจะมีการสถาปนาคนของชนชั้นที่ครอบครองปัจจัยการผลิตและเป็นผู้กดขี่ ขณะที่ประชาชนส่วนข้างมากต้องถูกทำให้ไร้ปัจจัยการผลิตและเป็นผู้ถูกกดขี่ ทว่าเหตุนี้การสลายตัวของแต่ละยุคสมัยจะมีแรงผลักดันส่วนหนึ่งจากการลุกขึ้นสู้ของชนชั้นที่ถูกกดขี่ เช่น การก่อกองจรจลาจลของสเปาตากัสในยุคทาสโรมัน ไถ่เข้ามาสู่การสลายของยุคทาส³⁴ จากนั้นในสมัยศักดินา การลุกขึ้นสู้ของชาวนา เช่น กบฏลาเซ็น, ปูกาเซฟ และกบฏชนชาติส่วนน้อยต่าง ๆ ก็นำมาสู่การสลายของศักดินารัสเซีย³⁵ และในที่สุดวิกฤตการณ์และความขัดแย้งในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมก็จะนำมาซึ่งการปฏิวัติแบบสังคมนิยม ที่จะนำสังคมมนุษย์ไปสู่สังคมคอมมิวนิสต์ อันเป็นสังคมที่ปราศจากชนชั้นและการกดขี่ขูดรีด จากการที่ "วิวัฒนาการของสังคม" เผยแพร่จาก

³³ การวิเคราะห์ในแนวทฤษฎีเช่นนี้มีรากฐานจากงานนิพนธ์ของสตาลิน เรื่อง "Dialectic and Historical Materialism" งานชิ้นนี้ "กัปตันสมุทร" (สมิคร บุรารวาส) แปลลงใน อักษรสาส์น (พฤศจิกายน 2493 - ธันวาคม 2493) และหลัง 14 ตุลาคม 2516 ผู้ใช้นามปากกาว่า ส.ยศกุล แปลและตีพิมพ์เผยแพร่.

³⁴ เกชา รัตโยธิน, วิวัฒนาการของสังคม, หน้า 56-60.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95 - 97.

ผู้เขียนที่มีบทบาทสำคัญในพรรค จึงได้เสนอจินตภาพการปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพที่มี "พรรคคอมมิวนิสต์ทำการนำ"³⁶ ทิวแบบที่ใช้ในการอธิบายในหนังสือเล่มนี้ก็คือ การปฏิวัติ และเส้นทางการพัฒนาของสังคมนิยมของสหภาพโซเวียตเป็นจินตภาพของสังคมนิยม และสรุปว่า "บทเรียนในช่วงที่ผ่านมาของสหภาพโซเวียตคงจะถูกนำไปใช้ในพรรคคอมมิวนิสต์ประเทศต่าง ๆ และคงจะถูกนำไปใช้ในการเคลื่อนไหวปฏิบัติของประชาชน อีกด้วย"³⁷ ข้อเสนอทั้งกล่าวนี้นี้ได้ชี้ให้เห็นปรัชญาประวัติศาสตร์เบื้องหลังที่เชื่อว่า ประวัติศาสตร์ของแต่ละสังคมนิยม "เส้นทางสากล" ที่ทุกประเทศจะต้องพัฒนาผ่านในแบบเดียวกัน และเป็นเส้นทางการพัฒนาแบบสังคมนิยม 5 ขั้นตอน ที่จะโน้มนำไปสู่การปฏิวัติของชนชั้นที่ถูกต้อง ซึ่งหมายถึงว่า ถ้าหากพรรคคอมมิวนิสต์ประเทศอื่น ๆ เกิดตามรอยที่โซเวียตได้กระทำ ก็ย่อมบรรลุการปฏิวัติและการสร้างสังคมนิยมได้เช่นเดียวกัน นี่คือนิยามประวัติศาสตร์ที่มีปัจจัยกำหนด (Determinism) มนุษย์ย่อมมีบทบาทเพียงเรียนรู้และทำความเข้าใจในเส้นทางเช่นนี้ เพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติการให้สอดคล้องกับการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ (นั่นก็คือการเข้าร่วมขบวนการปฏิวัติสังคมนิยม) ปรัชญาประวัติศาสตร์เช่นนี้ ยังได้ส่งอิทธิพลต่อมาตลอดระยะเวลาการพัฒนาการของประวัติศาสตร์แนวสังคมนิยม

ขณะที่ เกชา รัตโยธิน อธิบายภาพรวมพัฒนาการของประวัติศาสตร์แบบสากล และเป็นงานในเชิงทฤษฎีประวัติศาสตร์ อรรถวิทย์ พรหมชมพู³⁸ ซึ่งเขียนเรื่อง "ไทยถึงเมืองขึ้น" ที่พิมพ์โดยสำนักพิมพ์มหาชนในปีเดียวกัน มีลักษณะที่น่าเอาหลักทฤษฎีมาประยุกต์กับการอธิบายประวัติศาสตร์ไทยได้ค่อนข้างชัดเจนและเป็นระบบ โดยเริ่มต้น อรรถวิทย์ก็ได้แสดงให้เห็นถึงการวิวัฒนาการตามพัฒนาการสังคมนิยม 5 ขั้นตอน และอธิบายสังคมนิยมไทยถึงเดิมว่า เป็นสังคมศักดินา ซึ่งมีกษัตริย์เป็นเจ้าที่ดินใหญ่ที่สุดในประเทศ และเป็นตัวแทนของชนชั้นเจ้าศักดินา มิได้เป็นตัวแทนของประชาชน ทำเนียบศักดินาที่

³⁶ เกชา รัตโยธิน, วิวัฒนาการสังคมนิยม, หน้า 135.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 155 - 156.

³⁸ อรรถวิทย์ พรหมชมพู เป็นนามปากกาของ อุกุม ศรีสุวรรณ

เกิดขึ้นก็คือ การแบ่งปันที่ดินและแรงงานในหมู่เจ้าศักดินากว่กันเอง³⁹ อย่างไรก็ตาม จุดเน้นของอริยวิถีคือ สังคมไทยหลังสัญญาบาวริงเพื่อพิสูจน์ฐานะความเป็น "กึ่งเมืองขึ้น" ของสังคมไทย อันเป็นผลมาจากการรุกรานของจักรวรรดินิยมอังกฤษและฝรั่งเศส จากนั้น อริยวิถีได้อธิบายการคลี่คลายของประวัติศาสตร์มาจนถึงปี 2493 และวิเคราะห์ สังคมไทยควยแบบการวิเคราะห์สังคมจีนของเหมาเจ๋อตง⁴⁰ แล้วสรุปว่า สังคมไทยเป็น สังคมที่เรียกว่า "กึ่งเมืองขึ้น กึ่งศักดินา" ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1. เศรษฐกิจธรรมชาติที่ทำเองใช้เองแบบศักดินาได้ถูกทำลายลง แต่การรีดนาทาเร้นแบบศักดินายังคงอยู่ และประสานเข้ากับการชู้กรีกของทุนนายหน้า และทุนรี้ดคอกเบ็ยอย่างหนัก การชู้กรีกแบบนี้ยังมีอิทธิพลเหนือความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจของประชาชนไทย
2. ลัทธิทุนนิยมแห่งชาติได้เติบโตขึ้นแล้ว แต่อยู่ในฐานะอ่อนแอ การรุกรานของจักรวรรดินิยมได้ก่อให้เกิดนายทุนนายหน้าของจักรวรรดินิยม และลักษณะขุนนางที่นิยมการผูกขาด และประกอบขึ้นเป็นชั้นนายทุนใหญ่ มีความสัมพันธ์กับจักรวรรดินิยม และเจ้าที่ใหญ่มาก จึงเป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาของทุนแห่งชาติไทย
3. ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของกษัตริย์และเจ้าขุนมูลนายได้ถูกโค่นและมันทอนอำนาจลงแล้ว แต่มีชนชั้นนายทุนใหญ่ เจ้าที่ดิน และขุนศึกขึ้นมาเถลิงอำนาจแทน
4. จักรวรรดินิยมไม่เพียงครอบงำเส้นโลหิตหลักทางเศรษฐกิจของประชาชาติเท่านั้น ยังครอบงำการเมืองการทหารและวัฒนธรรมอีกด้วย
5. การที่ไทยมีฐานะอยู่ภายใต้การครอบงำของจักรวรรดินิยมหลายประเทศ ก่อให้เกิดความแตกแยกและความอลเวงอยู่เสมอ

³⁹ อริยวิถี พรหมชมพู, ไทยกึ่งเมืองขึ้น, หน้า 16 - 28.

⁴⁰ งานของเหมาเจ๋อตง เรื่องนี้คือ "การปฏิวัติจีนและพรรคคอมมิวนิสต์จีน" หลังกรณี 14 ตุลาคมแล้วจะพิมพ์เผยแพร่ใน สารนิพนธ์ เล่ม 2 ตอนปลาย, หน้า 595 - 605

6. ประชาชนไทยจึงได้รับการยกย่องจาก 3 ก้านคือ จักรวรรดินิยม, เจ้าที่ดินใหญ่ และนายทุนใหญ่ ถึง 3 ชั้น ทำให้ยิ่งยากจนลงทุกที⁴¹

จะเห็นได้ว่าการอธิบายประวัติศาสตร์สังคมไทยเช่นนี้เป็นการประยุกต์ทฤษฎีแบบห้าชั้นตอนและการวิเคราะห์ที่ตัวแบบสังคมกึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา เพื่อนำมาใช้อธิบายประวัติศาสตร์ไทย สิ่งที่เห็นได้ชัดในคานทฤษฎีประวัติศาสตร์ในงานของ อรรถกฤษณ์คือประวัติศาสตร์แนวประชาชน ซึ่งให้ความสำคัญแก่ประชาชนในความหมายของบุคคลที่ชุกครึก เช่น ในส่วนแรกที่กล่าวถึงสมัยศักดินาก็อธิบายถึงความลำบากแสนของไพร่เล็กทาสและลงท้ายด้วยการสรุปการต่อสู้ของกบฏผีบุญว่า "พวกผีบุญก็คือ วีรชนของผู้ที่ได้รับการยกย่องชุกครึกทั้งหลาย นักประวัติศาสตร์ที่มีใจยุติธรรมยอมจะให้เกียรติการเคลื่อนไหวเช่นนี้"⁴²

แนวการวิเคราะห์ของ อรรถกฤษณ์ พรหมชมพู มีผลต่องานของ จิตร ภูมิศักดิ์ เรื่อง "โฉมหน้าที่แท้จริงของศักดินาไทยปัจจุบัน" ซึ่งตีพิมพ์ใน นิตยสาร นบพ 2500 ซึ่งเห็นได้ชัดว่าเป็นงานที่จิตรเขียนขึ้นเพื่อขยายสิ่งที่อรรถกฤษณ์ได้เสนอไว้ โดยมุ่งที่จะอธิบายสังคมไทยก่อนสัญญาบาวริงหรือ "สังคมศักดินา" ให้ชัดเจนขึ้น แนวการอธิบายของจิตรเป็นไปตามทฤษฎีสังคม 5 ชั้นตอนเช่นกัน จิตรเริ่มอธิบายวิวัฒนาการของสังคมไทยโดยเริ่มจากยุคของชนชาติไทยในดั้งเดิมว่าเป็นร่องรอยของชนรมกสิกรรมแบบชากิกูลในปลายชุมชนบุพพกาล⁴³ ส่วนยุคสิบสองเจ้าไทยนั้น จิตรอธิบายว่าเป็นยุคของระบบทาสและประชาธิปไตยแบบนายทาส จากนั้นจึงได้กลายเป็น "รัฐศักดินาศรีศักดินาคณทุก"⁴⁴ สำหรับในที่ราบลุ่มตอนล่าง รัฐเขมรยุคคนครมนั้นเป็นตัวแทนของรัฐทาสในแถบนี้ และท้ายที่สุดนี้จิตรจึงอธิบายการสลายของรัฐกัมพูชาว่าเป็นที่นครม

⁴¹ อรรถกฤษณ์ พรหมชมพู, ไทยกึ่งเมืองขึ้น, หน้า 296 - 299.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

⁴³ สมสมัย ศรีศุทรพรหม, โฉมหน้าศักดินาไทย, หน้า 105.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 111.

ต้องแตก "มีใครมีมือกองทัพอไทยแต่ฝ่ายเดียว หากเป็นเพราะมีมือทาสและประชาชนเขมรที่ถูกกดขี่โดยชนชั้นปกครองมานาน และปรารถนาจะปลดปล่อยตนเองด้วย"⁴⁵ และด้วยเหตุว่า "ระบบศักดินาจำเป็นต้อง เกิดขึ้นโดยผ่านพัฒนาการของสังคมทาสตามกฎหมายทางภววิสัยของการผลิต"⁴⁶ จิตรจึงอธิบายสังคมสู่ไขท้าวว่า เป็นสังคมศักดินายุคเริ่มต้นที่ยังมีระบบทาสเหลืออยู่ และอยุธยาก็คือตัวแบบของสังคมศักดินา⁴⁷ ของไทยตอนใต้ จากนั้นจิตรก็ให้ความสำคัญในการอธิบายประวัติศาสตร์ยุคศักดินาของอยุธยา โดยเฉพาะการถือครองที่ดินของกษัตริย์ การแบ่งที่ดินในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ การชุกครึกโดยการรีกภาษีและส่วยอากร และความร่วมมือระหว่างวัดกับอาณาจักรในการชุกครึกแรงงานไพร่และทาส เป็นต้น อย่างไรก็ตาม งานเขียนชิ้นนี้เขียนไม่จบ ซึ่งจิตรได้สรุปถึงเรื่องที่ยังคงค้างเขียนไม่เสร็จไว้ กล่าวคือ

"ลักษณะทางเศรษฐกิจของศักดินาที่ยังคงค้างอยู่ คือระบบแรงงานเกณฑ์ ระบบการคาผูกขาด ฯลฯ ท่อไปก็เป็นลักษณะทางการเมือง ลักษณะทางสังคม และวัฒนธรรม เสร็จแล้วจึงมาถึงยุค ศักดินากึ่งเมืองขึ้น นั่นคือเมื่อไทยเผชิญกับจักรพรรดินิยม (จากภายนอก) และทุนนิยม (จากภายใน) แล้วจึงถึงบทบาทของศักดินาไทยในปัจจุบันทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม และจบลงด้วยทางออกของประชาชนที่จะหลุดพ้นจากระบบศักดินา กึ่งเมืองขึ้น"⁴⁸

งานของจิตร ภูมิศักดิ์ เรื่องนี้มีได้เพียงแต่อธิบายประวัติศาสตร์ตามแนวทฤษฎีแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นความตั้งใจของจิตรที่มุ่งจะวิจารณ์ประวัติศาสตร์แนวเดิมอีกด้วย ทั้งนี้จิตรได้วิพากษ์ว่า

"ปราชญ์ของพวกศักดินาจะตั้งตนขึ้นเป็นบิครแห่งประวัติศาสตร์ ถือตัวเป็นศาลสูงวินิจฉัยประวัติศาสตร์ของชาติ ประวัติศาสตร์จึงแทนที่จะเป็นประวัติศาสตร์แห่งการเคลื่อนไหวก้าวหน้าของประชาชน ทรงขามกลับเป็น

⁴⁵ สมสมัย ศรีสุทรพรรณ, โฉมหน้าศักดินาไทย, หน้า 75.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า ท้ายเหคุบรรณกร.

ประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงของกษัตริย์และการกระทำต่าง ๆ ของกษัตริย์ กลับเป็นหนังสือที่พรรณนาถึงบุญญาบารมีและพระเดชพระคุณของกษัตริย์ที่มีต่อ ทวยราษฎร์ นั่นก็คือประวัติศาสตร์ของศักดินา มิใช่ประวัติศาสตร์หากเป็น พงศาวดาร อันวากยวงวานวานเครือของเทวคาที่อวตารลงมาด้วยยุคเชษฐ บรมมนุษย์โลก วิชาประวัติศาสตร์ของศักดินาจึงเป็นวิชาที่อบรมสั่งสอนเขารชน ไททราวซึ่งคัมภีร์ในพระมหากษัตริย์ และจงรักภักดีต่อชนชั้นศักดินา"⁴⁹

จิตรคึกคักลักษณะประวัติศาสตร์เช่นนี้ และเสนอว่า "โดยแท้จริงแล้ววิชา ประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยความชัดเจนในการต่อสู้ทางสังคมของมนุษย์ ซึ่งวิชานี้ เสมือนตัวอย่างของการต่อสู้ทางสังคมแห่งชีวิตของชนรุ่นหลัง การศึกษาประวัติศาสตร์ จึงเป็นหัวใจแห่งการศึกษาความเป็นมาของสังคม เป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะไขไปสู่การ ปฏิบัติอันถูกต้อง"⁵⁰

ก้วยเหตุนี้ ประวัติศาสตร์ของจิตรจึงเป็นประวัติศาสตร์แนวประชาชนเช่นเดียวกับงานของ อริญญ์ พรหมชมพู และแนวประวัติศาสตร์ในลักษณะเดียวกันนี้ ปรากฏในงาน เขียนของบุคคลอื่น ๆ เช่น อินทรายุทธ ซึ่งก็ได้ใช้กรอบแนวคิดเดียวกันมาเป็นหลักในการ วิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดีก้วย โดยเฉพาะบทความเรื่อง "ชำเลื่องสุวรรณคดีไทย" ซึ่งตีพิมพ์ในอักษรสาส์น เดือนมิถุนายน 2493 เป็นบทความในเชิงสรุปเกี่ยวกับหลักการ ที่อินทรายุทธใช้วิเคราะห์วรรณคดี โดยกล่าวว่าวรรณคดีย่อมเป็นสิ่งที่แยกไม่ออกจาก สภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ก้วยเหตุนี้ลักษณะและเนื้อหาของวรรณคดี จึงต้องสอดคล้องกับการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์แต่ละสมัย ก้วยเหตุนี้อินทรายุทธ จึงอธิบายวรรณคดีไทยก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ว่าเป็นวรรณคดีศักดินา จนถึงปี 2489 จึงได้ เริ่มมีขึ้นของ "วรรณคดีของชนกรรมาชีพ" ซึ่งเป็น "วรรณคดีปฏิวัติ"⁵¹ ส่วนในบทวิจารณ์

⁴⁹ สมสมัย ศรีศุทรพรหม, โฉมหน้าศักดินาไทย, หน้า 59.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁵¹ อินทรายุทธ, "ชำเลื่องสุวรรณคดีไทย," ใน ข้อคิดจากวรรณคดี พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพมหานคร : ชมรมหนังสือหน้าแข็ง, 2522), หน้า 1.

เรื่อง "ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับปารุกดา ฐานะของสตรีทามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์" ซึ่งเป็นงานวิจารณ์ปารุกดาของกุหลาบ สายประดิษฐ์ ในเรื่อง "ฐานะของสตรีทามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์" เมื่อปี พ.ศ. 2495 อินทรายุทธอธิบายว่าสังคมมนุษย์ได้คลี่คลายมาตามลำดับ "จากสังคมทาสไปสู่สังคมศักดินา และจากศักดินามาสู่สังคมทุนนิยม และขณะนี้กำลังจะก้าวจากสังคมทุนนิยมไปสู่สังคมนิยม"⁵² อินทรายุทธได้อธิบายฐานะของสตรีในประวัติศาสตร์ว่า "ในสังคมทาส ศักดินา และทุนนิยม สตรีส่วนใหญ่ต้องตกทำไม่เฉพาะแต่ปัญหาครอบครัว หากยังตกต่ำทั้งในปัญหาการเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมทั้งหมดด้วย"⁵³ แต่สำหรับประเทศสังคมนิยม เช่น สหภาพโซเวียต ประเทศสังคมนิยมในยุโรปและสาธารณรัฐประชาชนจีนแล้ว ฐานะอันต่ำทรามทุเรศทุรังของสตรีได้ถูกกวาดล้างไปสิ้น"⁵⁴

ต่อมาในบทความเรื่อง "อดีต ปัจจุบันและอนาคตของสตรีไทย" ในปี 2500 จิตร ภูมิศักดิ์ ได้วิเคราะห์ปัญหาการชู้รักสตรี ในสมัยศักดินาและในยุคที่เริ่มมีอิทธิพลของระบบทุนนิยมด้วยทฤษฎีการชู้รักทางชนชั้นเช่นเดียวกับที่ "อินทรายุทธ" ได้กระทำในปี 2495 ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนว่า จิตรได้อ่าน "ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับปารุกดา ฐานะของสตรีทามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์" ของอินทรายุทธมาก่อนและได้คัดลอกข้อเขียนบางส่วนของ "อินทรายุทธ มาลงในบทความนี้ด้วย จิตรได้วิเคราะห์ว่าในสังคมศักดินาหญิงไทยได้ถูกกดขี่ชู้รัก 2 ชั้น คือ การชู้รักทางชนชั้นซึ่งผู้หญิงได้รับจากระบบการผลิตศักดินารวมกับชาย และการกดขี่ทางเพศซึ่งเธอได้รับจากเพศชาย เมื่อมาถึงยุคที่สังคมไทยเริ่มเข้าสู่การผลิตแบบทุนนิยมเกิดการล่มละลายของเกษตรกรรมในชนบท ผู้หญิงชนบทต้อง

⁵²อินทรายุทธ, "วิจารณ์ ปารุกดา ฐานะของสตรีทามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์," ใน ประวัติศาสตร์สตรีไทย, หน้า 263.

⁵³เรื่องเดียวกัน, 265.

⁵⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 253

ชายตัวเป็นโสเภณี บางส่วนเข้ามาขายแรงงานเป็นกรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรม⁵⁵
และโคปลูกเร้าทอสตรีว่า

"ตื่นขึ้นเถิด ลุกขึ้นเถิด จงมาสานกำลังอันไพศาลของเธอทั้งมวลเข้าด้วยกัน
อย่างกระชับแน่น จงเปล่งเสียงของเธอออกตามทวงสิทธิ จงยื่นมือทั้งสองของเธอ
เธอออกมาเพื่อต่อสู้และขวางชิงสันติภาพ สันติภาพจักไม่มีวันใดมาคอยการรอคอย
หากเธอคงงูเขาคอสูขวงชิงสิทธิอันเท่าเทียมชายทั้งมวลปรารถนา และการปลก
แอกอันหนักอึ้ง เหนือบาททั้งสองของเธอจักไม่มีวันใดมาโดยการหยิบยื่นจากญาคู"⁵⁶

นอกจากนี้อินทรายุทธและจิตร ภูมิศักดิ์ ยังได้ใช้ทฤษฎีประวัติศาสตร์สังคมนิยม
เช่นนี้ ผลิตงานวรรณคดีวิจารณ์ที่ทรงพลังในการอธิบายอีกหลายเรื่อง เช่น การวิเคราะห์
เรื่อง ลิลิตพระลอเมื่อปี 2493 ซึ่งอินทรายุทธเสนอว่าเป็น "วรรณกรรมลามกประจำ
ราชสำนัก"⁵⁷ และจิตร ภูมิศักดิ์ ในงานวิจารณ์เรื่อง "โองการแข่งน้ำ" ในฐานะ
เครื่องมือที่ขำรังไว้ซึ่งอำนาจของชนชั้นศักดินา⁵⁸ ในเรื่อง "บทบาททางการเมืองของ
พระมหามนตรี (ทรัพย์)" จิตร ได้ชี้ถึงลักษณะก้าวหน้าและหน่ออนของความคึกชนชั้นกลาง
ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น⁵⁹ และเรื่อง "นิราศหนองคาย...วรรณคดีที่ถูกสั่งเผา"⁶⁰ ซึ่งจิตร
ได้อธิบายรากฐานทางการเมืองและสังคมที่สัมพันธ์กับวรรณคดีนี้ได้อย่างชัดเจน เป็นคณ
งานวรรณคดีวิจารณ์ทั้งของอินทรายุทธ และจิตร ภูมิศักดิ์ เหล่านี้ มีลักษณะร่วมกันที่การ

⁵⁵ สมชาย ปรีชาเจริญ, "อภิศ บัจจุบัน อนาคตของสตรีไทย", ใน
ประวัติศาสตร์สตรีไทย, หน้า 129 - 149.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

⁵⁷ อินทรายุทธ, "ลิลิตพระลอ วรรณคดีศักดินา", ใน ข้อคิดจากวรรณคดี
หน้า 81 และ 104.

⁵⁸ ศิลป์ พิทักษ์ชน, "โองการแข่งน้ำ," ใน จิตร ภูมิศักดิ์, บทวิเคราะห์มรดก
วรรณคดีไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศตวรรษ, 2523), หน้า 87 - 134.

⁵⁹ ทิปร, "บทบาททางวรรณคดีของพระมหามนตรี", ในเรื่องเดียวกัน,

⁶⁰ สิทธิ ศรีสยาม, "นิราศหนองคาย...วรรณคดีที่ถูกเผา" ใน เรื่องเดียวกัน.

อธิบายความลำบากยากแค้นของประชาชน ชี้ให้เห็นถึงความเลวร้ายของระบบศักดินา และโน้มนำมาสู่การวิพากษ์และการแสวงงูทาง เปลี่ยนแปลงสังคมปัจจุบัน

นักประวัติศาสตร์คนต่อมาที่เสนองานเขียนทางประวัติศาสตร์แบบสังคมนิยม อย่างเป็นระบบก็ได้แก่ สรรค์ รังสฤษดิ์⁶¹ ซึ่งก็ได้ประมวลแนวทฤษฎีประวัติศาสตร์หา ขึ้นคอนมาประยุกต์กับรูปธรรมที่เสนอโดย อรรถวิทย์ พรหมชมพู และจิตร ภูมิศักดิ์ เพียงแค่ สรรค์ รังสฤษดิ์ ได้เพิ่มเติมจินตภาพเกี่ยวกับสังคมทาสทวาราวดีขึ้นมา เพื่อทำให้เส้นทาง การพัฒนาการของประวัติศาสตร์สมบูรณ์ขึ้น⁶² จากนั้นก็ให้ความสำคัญแก่ยุคศักดินาของ ไทยอย่างมาก และจบลงก่อนที่สังคมจะเปลี่ยนเข้าสู่ยุคใหม่ งานของ สรรค์ รังสฤษดิ์ คึงกล่าว ได้ขยายการอธิบายเชิงทฤษฎีสังคมศักดินาไทยได้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์ ในชื่อหนังสือชิ้นแรกที่พิมพ์ในปี 2504 ใช้ชื่อว่า "วิวัฒนาการ สังคมสยามภาคต้น" ซึ่งหมายความว่า อาจจะมีภาคต่อที่กล่าวถึงยุค กึ่งเมืองขึ้น แต่ปรากฏว่า สรรค์ก็ได้ เขียนต่อเช่นเดียวกัน แต่กระนั้นงานชิ้นนี้ก็ยังคงชี้ให้เห็นการประสานทฤษฎีกับการอธิบาย ทางประวัติศาสตร์ไทยได้ชัดเจน

ที่กล่าวมาแล้วก็คือการพัฒนาการของแนวทฤษฎีประวัติศาสตร์แบบสังคมนิยม ซึ่งเป็นกระแสที่พัฒนาขึ้นมาในทศวรรษที่ 2490 และท้าทายต่อแนวการอธิบายประวัติ ศาสตร์แบบเดิมอย่างรุนแรง ลักษณะโดยสรุปของประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบสังคมนิยมนี้ก็คือ

1. เป็นแนวประวัติศาสตร์นิพนธ์ ที่ให้ความสำคัญต่อประชาชนชั้นล่าง ที่เป็นไพร่และทาส หรือชาวนากรรมกร มิได้เป็นประวัติศาสตร์แบบชนชั้นนำ ที่จะ เป็นเรื่อง ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและชีวิตของผู้นำเท่านั้น และเป็นทฤษฎีประวัติศาสตร์แรกที่ชี้ว่า ประชาชนเหล่านี้มีพลัง เป็นผู้สร้างสรรคประวัติศาสตร์

⁶¹ เป็นนามแฝงของ เริง เมฆไพบูลย์.

⁶² สรรค์ รังสฤษดิ์, วิวัฒนาการแห่งสังคมสยาม ภาคต้น (พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยศึกษา, 2522), หน้า 35 - 78.

2. เป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสรองซึ่งมีลักษณะทวนกระแส ชี้ให้เห็นภาวะขัดแย้ง และความทุกข์ยากของประชาชน มิได้เสนอภาพพจน์ที่อย่างผสมกลมกลืน และเอกภาพภายในชนชั้นนำเช่นประวัติศาสตร์กระแสหลัก

3. เป็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจสังคม มีใช้ประวัติศาสตร์การเมืองที่เน้นเพียง เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับผู้นำให้ความสำคัญกับ "การผลิตคือเงื่อนไขที่กำหนดวิวัฒนาการทางสังคม" และ "ประวัติศาสตร์มนุษยชาติพอเริ่มนับก็เป็นประวัติศาสตร์ของคนทำงาน เพราะการที่มนุษย์หลุดพ้นจากสภาพสัตว์นั้น ก็เนื่องจากการใช้แรงงานในการประดิษฐ์เครื่องมือ"

ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวแพรหลายนี้มีอยู่ระยะหนึ่ง เท่านั้น เพราะหลังจากปี 2501 เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ก่อรัฐประหาร ก็ได้มีการจับกุมคุมขังนักศึกษานักปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าจำนวนมาก และอีกจำนวนหนึ่งก็หนีไปสู่นบพ การเสนอแนวคิดที่ก้าวหน้าหรือขัดแย้งกับอำนาจรัฐก็กลายเป็นสิ่งต้องห้าม ยุคนี้จึง เป็นยุคที่ปิดกั้นการแสวงหาทางปัญญา จนหลังกรณี 14 ตุลาคม 2516 แนวคิดแบบสังคมนิยมจึงได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาศึกษาใหม่ อิทธิพลของประวัติศาสตร์นิพนธ์...แบบสังคมนิยมได้รับความสนใจและแพร่หลายอีกครั้งหนึ่ง

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยแนวสังคมนิยม : ศึกษากรณีผลงานของจิตร ภูมิศักดิ์

ในบรรดาผลงานค้นคว้าทางด้านประวัติศาสตร์ของนักคิดแนวสังคมนิยมในประเทศไทย ผลงานค้นคว้าของ จิตร ภูมิศักดิ์ มีบทบาทในทางวิชาการมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาการทางประวัติศาสตร์ เพราะผลงานชิ้นสำคัญ ๆ ของจิตรแสดงถึงการค้นคว้าเพื่อหาคำตอบทางวิชาการ จากภูมิหลังทางการศึกษา จิตรสำเร็จการศึกษาอักษรศาสตร์บัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2500 และจากการเป็นคนสนใจศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองอย่างจริงจัง มีผลให้จิตรเป็นคนที่มีความรู้ลึกซึ้งทั้งทางประวัติศาสตร์ วรรณกรรม และนิรุกติศาสตร์ จิตรเสนอผลงานในรูปของบทความเผยแพร่มากตั้งแต่เมื่อครั้ง เป็นนิสิตและได้เขียนงานซึ่งเป็นผลจากการค้นคว้าของเขา งานบางส่วนเพิ่งได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่หลังปี 2516 บทบาทของ จิตร ภูมิศักดิ์ ทางด้านประวัติศาสตร์ชิ้นจริงจัง เมื่อเขาเขียนโฉมหน้าศักดินาไทยพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก

ในหนังสือ นิติศาสตร์ 2500 หลังจากนั้นหนังสือของเขาถูกสั่งเก็บ และตัวเองก็ถูกจับกุมคุมขัง ด้วยความกดดันทางการเมืองในช่วงสมัยเผด็จการทหารของจอมพล สฤษดิ์ มีผลให้จิตรต้องหลบภัยออกไปอยู่ชนบท และเสียชีวิตในปี 2509

เนื่องจากจิตรมีบทบาทมากกว่าคนอื่น ๆ ในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย แนวสังคมนิยม ในบทนี้จึงยกเอาแนวการเขียนประวัติศาสตร์และผลงานทางประวัติศาสตร์ของเขามาศึกษาเฉพาะกรณี เพื่อทำความเข้าใจกับแนวคิด เนื้อหา และวิธีการศึกษา และการเขียนประวัติศาสตร์ของเขา

ในขณะที่นักศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ที่จัดอยู่ในกระแสหลักๆ นั้น สนใจที่จะอธิบายความเป็นมาของประวัติศาสตร์สุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์นั้น จิตร ภูมิศักดิ์ นับเป็นนักศึกษาประวัติศาสตร์คนสำคัญคนหนึ่งที่ถูกขึ้นมาโต้แย้งการอธิบายประวัติศาสตร์แบบพงศาวดาร โดยให้นำหลักการพัฒนาการของสังคม 5 ขั้นตอน ของลัทธิมาร์กซ์ มาใช้โดยชี้ให้เห็นถึงแนวการเขียนประวัติศาสตร์แบบเก่าว่า

".....ทำให้วิสัยแห่งการศึกษาคนควาของเราแคบ จำกัดและตายตัว
..... เป็นอุปสรรคแห่งความก้าวหน้าของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย และเป็น
การศึกษาประวัติศาสตร์ชนิดที่ไม่สัมพันธ์กับพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจ
แห่งยุคสมัย ทำให้ประวัติศาสตร์กลายเป็นนิยายปรัมปรา.....และเราจะ
ไม่ใ้ภาพของสังคมไทยและชีวิตไทยที่แท้จริงแห่งยุคนั้น ๆ เลย.." ⁶³

จิตรได้ชี้ให้เห็นถึงขอบพร้อมของการศึกษาในแบบเก่า และเริ่มทำคำอธิบายประวัติศาสตร์ไทยในกรอบการศึกษาใหม่ ที่มีโคกตกอยู่เพียงแค่สุโขทัย อโยธยา และกรุงเทพ แต่เวลาในประวัติศาสตร์ของจิตร ได้ย้อนไปศึกษาประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนหน้า โดยเฉพาะยุคก่อนกรุงศรีอยุธยา (ซึ่งมีใช้หมายถึงเพียงยุคสุโขทัย) และจากเวลาดังกล่าว คำอธิบายประวัติศาสตร์ไทยของจิตร จึงกลายเป็นเรื่องของการพัฒนาการทางสังคม ในประวัติศาสตร์ไทยที่แนวพงศาวดารมิได้ให้ความสนใจ และทั้งยัง

⁶³ จิตร ภูมิศักดิ์, สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา,

ทำให้ประวัติศาสตร์ไทยของเขา มีโชมีลักษณะเป็นพงศาวดารที่เน้นเพียงกษัตริย์
ราชสำนัก หรือศูนย์กลางเท่านั้น

ประวัติศาสตร์ไทยกับแนวคิดวิวัฒนาการสังคมนิยมแบบมาร์กซิสต์

ในขณะที่นักศึกษาประวัติศาสตร์ส่วนมาก มักจะทำการศึกษาประวัติศาสตร์
โดยแบ่งเวลาในประวัติศาสตร์ไทยออกเป็นยุคสมัยตามศูนย์กลางอำนาจทางการเมือง
ที่สำคัญ ๆ คือ ยุคสุโขทัย อโยธยา และกรุงเทพฯ และศึกษาประวัติศาสตร์ไทยก่อนหน้า
สุโขทัยว่า เป็นเพียงยุคที่คนไทยยังไม่สามารถตั้งมั่นสังคมไทยอย่าง เป็นปึกแผ่นได้
เพราะต้องอพยพเคลื่อนย้ายเพื่อหนีการรุกรานหรือหาที่ทำกินใหม่ จนเป็นเหตุให้เรื่อง
ราวประวัติศาสตร์ของคนไทยก่อนหน้าสุโขทัยในบริเวณดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน
เป็นเรื่องราวที่อยู่นอกเหนือการรับรู้ และถ้าจะพูดอย่าง เข้มงวด แม้แต่เรื่องราวของ
ประวัติศาสตร์สุโขทัยเอง ก็ยังคงได้รับความสนใจศึกษาน้อยกว่าประวัติศาสตร์ไทย
สมัยอโยธยาและกรุงเทพฯ จิตรกล้อมมองเห็นว่า แท้จริงแล้ว เรื่องราวของประวัติศาสตร์
ไทยนั้น มีนอกเหนือกว่าเรื่องของสุโขทัย อโยธยา และกรุงเทพฯ อีกมาก เขาเห็นว่า
ข้อจำกัดหลักของอันสำคัญของการกำหนดเวลาในประวัติศาสตร์ไทยไว้ให้ศึกษากันเพียง
แค่เรื่องราวของสามยุคในประวัติศาสตร์ไทยดังกล่าว และเป็นสามยุคที่มีโชมีคติคิดแต่
เพียงถ่านเวลาเท่านั้น แต่ยังเป็นสามยุคที่อธิบายประวัติศาสตร์ไทยอยู่ในวงแคบ ๆ
เพียงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสุโขทัย อโยธยา กรุงเทพฯ เป็นส่วนใหญ่ นั่น เกิดจากการจัด
ระเบียบวิธีของการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เน้นความสำคัญของหลักฐานบางประเภทที่นัก
ประวัติศาสตร์บางคนถือว่าเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์เท่านั้น เช่น การศึกษา
ประวัติศาสตร์สุโขทัยต้องอาศัยศิลาจารึก การศึกษา ประวัติศาสตร์อโยธยา ต้องอาศัย
พงศาวดาร⁶⁴ จากการยึดคติกับเรื่องหลักฐานดังกล่าว ทำให้นักศึกษาประวัติศาสตร์
บางคนมองไม่เห็นพัฒนาการของประวัติศาสตร์ไทยในเวลาและสถานที่อื่น ๆ ที่นอกเหนือ
ไปจากสุโขทัย อโยธยา และกรุงเทพฯ

⁶⁴ จิตร ภูมิศักดิ์, สังคมไทย..., หน้า 7 - 8.

ดังนั้น เพื่อที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ไทยให้กว้างขวางขึ้น เพื่อค้นหาประวัติศาสตร์ไทยส่วนอื่น ๆ ที่หายไป จิตรจึงเลือกที่จะอธิบายประวัติศาสตร์ไทย โดยการหันไปใช้แนวคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของสังคม 5 ขั้นตอนตามแบบของมาร์กซ จิตรแก้ปัญหาเรื่องสำคัญในประวัติศาสตร์ คือ เรื่องหลักฐาน ภัยการทำลายสิ่งที่จิตรเรียกว่าเป็นอุปาทานเกี่ยวกับหลักฐานลง เช่น อุปาทานเกี่ยวกับจารึก⁶⁵ ซึ่งได้กลายเป็นตัวกำหนดสำคัญของ เวลาในการศึกษาประวัติศาสตร์แบบสามยุค แล้วหันไปใช้หลักฐานและวิธีการใหม่ในการรื้อฟื้นอดีต เช่น การสนใจกับตำนานท้องถิ่น หรือการใช้วิวัฒนาการของภาษาและนิรุกติศาสตร์ เข้ามาใช้อธิบายประวัติศาสตร์ใหม่ในรอบเวลาแบบวิวัฒนาการ สังคมของมาร์กซ

งานที่นับว่า เป็นการเริ่มต้นในการอธิบายประวัติศาสตร์ไทยของจิตร ก็คืองานเขียนเรื่องโฉมหน้าศักดินาไทย (พ.ศ. 2500) ในงานเขียนชิ้นดังกล่าวนี้ ถึงได้พูดถึงแต่แรกแล้ว จิตรมิได้ปฏิเสธการศึกษาประวัติศาสตร์แบบสุโขทัย ออยุธยา กรุงเทพฯ เสียเลยที่เกี่ยวข้อง เพียงแต่เขาคงการชี้ให้เห็นว่า การอธิบายในรอบดังกล่าวมีข้อบกพร่อง ดังนั้น ในงานเขียน โฉมหน้าศักดินาไทยของเขา จิตรอาศัยแนวคิดวิวัฒนาการของสังคมแบบมาร์กซ มาชี้ให้เห็นว่าแท้จริงแล้ว ประวัติศาสตร์ไทยก่อนที่จะถึงมันได้กลายเป็นระบบระเบียบ มีรูปแบบการปกครองอันมีแบบมีแผนในสมัยอยุธยาที่มีกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางอำนาจไค่นั้น ได้มีวิวัฒนาการทางสังคมมาเป็นระยะเวลาช้านานแล้ว จนเป็นที่พื้นฐานให้มีการจัดระบบระเบียบการปกครองในสมัยอยุธยาได้ การปกครองของอยุธยามิใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างทันทีทันใดเหมือนเนรมิต นั่นคือ จิตรกำลังจะอธิบายให้เห็นว่า ก่อนหน้าจะเกิดการปกครองแบบระบอบศักดินาภายหลังการสถาปนากรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 1893 โดยพระเจ้ารามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) นั้น สังคมไทยได้ผ่านขั้นตอนของวิวัฒนาการทางสังคมก่อนหน้ายุคศักดินามาแล้ว 2 ลำดับขั้น โดยจิตรชี้ให้เห็นร่องรอยของวิวัฒนาการชุมชนไทยในยุคบุพพกาลและยุคสังคมาตาส ที่เกิดขึ้นกับชุมชนไทยในที่ต่าง ๆ เช่น ชุมชนบุพพกาลของไทยในที่ตั้ง เกี่ยว กับร่องรอยของชุมชน

⁶⁵จิตร ภูมิศักดิ์, สังคมไทย..., หน้า 7.

บุพพกาลและชุมชนทาสในสังคมสุโขทัยเอง ก่อนที่สังคมสุโขทัยจะได้พัฒนาเข้าสู่ยุค
หัวคอรระหว่างยุคสังคมาทาสกับสังคมศักดินา ทั้งนี้ก็โดยอาศัยหลักฐานจารึกและกฎหมาย
ของสมัยสุโขทัยเอง⁶⁶

ข้อเท็จจริงสำคัญของการอธิบายประวัติศาสตร์ไทยของ จิตร ภูมิศักดิ์
โดยใช้วิวัฒนาการทางสังคมของมาร์กซกับการอธิบายแบบที่เรียกว่า การอธิบายแนว
พงศาวดาร น่าจะอยู่ที่การได้เนื้อหาอธิบายประวัติศาสตร์ที่ต่างกันอย่างมาก เมื่อพื้น
ฐานการอธิบายวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมาร์กซขึ้นอยู่กับพัฒนาการของพลังการ
ผลิตของสังคมอันเป็นผลให้สังคมมีวิวัฒนาการต่างกันเป็น 5 ยุคสมัยแล้ว จิตรในฐานะ
ผู้รับแนวคิดดังกล่าวมาอธิบายประวัติศาสตร์ไทย จึงได้พยายามหาที่ให้กับลำดับขั้นตอน
ทางสังคมตามแบบของมาร์กซในประวัติศาสตร์ และเป็นเหตุให้ยุคสมัยในประวัติศาสตร์
ของเขามีเนื้อหาต่างจากการอธิบายแบบพงศาวดาร แม้จะอธิบายในเรื่องสุโขทัย
อยุธยา หรือกรุงเทพฯ เหมือนกัน อย่างเช่น ข้อถกเถียงสำคัญของจิตรที่จะยืนยันเรื่อง
สังคมาทาสในสมัยสุโขทัย ในฐานะที่เป็นวิวัฒนาการมาจากสังคมยุคก่อนหน้านั้น คือ
ชุมชนบุพพกาล การอธิบายในแนวทางดังกล่าวของจิตรนี้ อานันท์ กาญจนพันธุ์ เรียกว่า
เป็นการอธิบายจากนามธรรมไปสู่รูปธรรม หรือการใช้การสรุปแบบนามธรรมไปสู่การ
อธิบายปรากฏการณ์ในประวัติศาสตร์⁶⁷ ซึ่งอาจทำให้การอธิบายเป็นกลไกเกินไปและ
ไม่ซับซ้อนพอที่จะอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้จริง ๆ

นอกจากนั้น ความพยายามที่จะอธิบายประวัติศาสตร์ไทยโดยอิงเข้ากับ
ทฤษฎีวิวัฒนาการ สังคมและลำดับเวลา 5 ขั้นตอนของมาร์กซ ยังทำให้จิตรย้อนการศึกษา
ประวัติศาสตร์ไทยลงไปไกลกว่ายุคสุโขทัยมาก จนถึงกลับไปค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยกัน
ในทางตอนใต้ของจีน เพื่อยืนยันให้เห็นลำดับเวลาของวิวัฒนาการยุคสมัยของสังคมไทย

⁶⁶จิตร ภูมิศักดิ์, โฉมหน้าศักดินาไทย (กรุงเทพมหานคร : แสงเงิน,
2522), หน้า 103 - 104, 113 - 115, และ 124 - 127.

⁶⁷อานันท์ กาญจนพันธุ์, "วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของ จิตร ภูมิศักดิ์",
อ้างใน รวมบทความประวัติศาสตร์ 3 (พฤศจิกายน 2524), หน้า 83 - 85

ในแนวทาง Historicism ที่เห็นว่าประวัติศาสตร์เป็นผลของการคลี่คลายมาจากยุคสมัยก่อนหน้า ที่จริงแล้ว การย้อนกลับไปศึกษาประวัติศาสตร์ไทยกันที่คอนไคของจีน นับเป็นเรื่องปกติธรรมดาของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยนับแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมาแล้ว และโดยเฉพาะหลังปี 2475 กระแสการศึกษา กังกลาวก็เข้มข้นขึ้น⁶⁸ ควบคู่กระแสของการผลักดันทางการเมือง แยกความแตกต่างของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในคอนไคของจีนของจิตร มีจุดมุ่งหมายต่างจากการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในช่วงเดียวกันของกลุ่มที่เรียกได้ว่าเป็นนักประวัติศาสตร์ชาตินิยม กล่าวคือ ในขณะที่กลุ่มประวัติศาสตร์ชาตินิยม อธิบายอดีตอันยาวไกลของประวัติศาสตร์ไทยนับไปถึงครั้งอยู่ในคอนไคของจีนก็เพื่อจะยืนยันให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของคนไทยหรือชาติไทย หรือเพื่อยืนยันความเป็นเจ้าของดินแดนหรืออาณาจักรอันยิ่งใหญ่ของคนไทย ตลอดจนแหลมอินโดจีนนั้น จิตรกลับไปอธิบายประวัติศาสตร์ของคนไทยนับแต่อยู่ทางคอนไคของจีน ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นถึงวิวัฒนาการของสังคมไทยตามลำดับขั้นแห่งความเจริญของพลังการผลิต ก่อนที่สังคมไทยจะเคลื่อนย้ายลงมาตั้งมั่นเป็นสังคมศักดินาในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้เท่านั้น จิตรมองเห็นว่า การอธิบายประวัติศาสตร์ไทยของกลุ่มชาตินิยมไม่มีพลังในการอธิบายประวัติศาสตร์ไทยได้อย่างเพียงพอ เพราะอธิบาย

".... ควบคู่กับความรักชาติเป็นที่ตั้ง.... ความรู้สึกชาตินิยมกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์นั้น รู้สึกว่าบางครั้งก็อาจจะขัดกัน ท่านผู้นั้นควาในอดีตมักจะเขาสู้ปัญหา โดยเขาจับตัวปัญหาอย่างลอย ๆ ไม่สัมพันธ์กับพัฒนาการของชีวิตแห่งสังคม และพัฒนาการทางเศรษฐกิจของสังคมไทยและชนชาติที่เกี่ยวข้อง...."⁶⁹

นอกจากนั้น เขายังเห็นว่า การอธิบายประวัติศาสตร์ชาติไทยแบบชาตินิยมหรือแนวพงศาวดาร โดยมาเริ่มต้นการอธิบายประวัติศาสตร์กันเพียงแค่อุทัย หรือโดยเฉพาะอย่างยิ่งอยุธยา นั้น เป็นการอธิบายที่ไม่ได้ทำให้เห็นการคลี่คลายของประวัติศาสตร์ไทยอย่างแท้จริง เพราะ

⁶⁸ กาญจณี ละอองศรี, "ถิ่นกำเนิดของคนไทย...., หน้า 4 - 26.

⁶⁹ จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยามไทย ลาว และชอมและลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: ดวงกมล, 2524), หน้า คำนำ.

".... ไม่มีชนชาติไหนหรือในโลกนี้ ที่หนีการรุกรานหัวซุกหัวขุนมา
ก็สามารถรบชนะเจ้าของดินุเกิม ทั้งอาณาจักรใหญ่และมีศิลปวัฒนธรรม
ชั้นสูง..... ไททันที่ชั่วข้ามคืนเหมือนเนรมิตร...." ⁷⁰

ดังนั้น ในงานเขียนเรื่อง ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม
และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ จิตร ได้พัฒนาหรือขยายความแนวความคิดเกี่ยวกับ
พัฒนาการของสังคมไทยที่เขาได้เสนอไว้ในงานเรื่อง โฉมหน้าศักดินาไทย ในขณะที่งาน
ชิ้นนี้ มุ่งเน้นการก่อรูปของสังคมศักดินาไทย โดยประยุกต์เอาทฤษฎีสังคมนิยมของ
มาร์กซมาใช้นั้น งานเขียนเรื่องราวความเป็นมาของคำสยามา จิตรอธิบายวิวัฒนาการ
การสังคมไทยที่มีภาพละเอียดอ่อนกว่างานชิ้นแรก ทั้งนี้ จิตรได้อาศัยความชัดเจนทาง
ด้านภาษาและนิรุกติศาสตร์ของเขา ผสมผสานเข้ากับทฤษฎีพลังงานการผลิต อธิบายการ
คลี่คลายของสังคมไทยผ่านกรอบเวลาแบบวิวัฒนาการสังคม โดยพยายามชี้ให้เห็น
ตัวอย่างของการคลี่คลายจากแบบแผนของคำเรียกคนไทย หรือสังคมไทย ที่เรียกตนเอง
ว่าไท หรือ ไท อันหมายถึงคนที่เจริญเป็นสังคมเมืองแล้ว รู้จักทำการผลิตเพื่อการ
ยังชีพแล้ว มิใช่พวกป่าเถื่อนเร่ร่อนอย่างที่คนจีนคิด ขณะเดียวกันเขาก็อธิบายที่มาของ
คำว่าสยามโดยวิธีการทางนิรุกติศาสตร์เพื่อชี้ให้เห็นว่า คำนี้เป็นคำที่ชนชาติอื่นใช้เรียก
คนไทย ด้วยสำเนียงต่าง ๆ กันไป เช่น เขม เสียม ส่าน ส้าน เป็นต้น แต่คนไทยเอง
ไม่นิยมเรียกตนเองด้วยคำว่าสยาม ซึ่งจิตรคาดว่า อาจเป็นเพราะคำดังกล่าวแสดงถึง
อาการถูกเหยียดหยามศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน ⁷¹

และด้วยวิธีการอธิบายวิวัฒนาการสังคมแบบใหม่ ในงานเรื่องความเป็นมา
ของคำสยามา จิตรได้เริ่มการตอบโต้การยึดถือยุคสมัยแบบเก่าที่เริ่มต้นอาณาจักรของ
คนไทยกันที่ พ.ศ. 1800 ที่สุโขทัย ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วว่า เขาเห็นว่า ไม่มี
ชนชาติใดที่จะพัฒนาความเจริญของตนเองขึ้นมาได้อย่างเนรมิตอย่างในกรณีพัฒนาการ

⁷⁰ จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยามไทย ลาว และขอมและลักษณะ
ทางสังคมของชื่อชนชาติ พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, 2524),
หน้า 166 และ 260.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 549, 563 และ 612 - 613.

ของอาณาจักรสุโขทัยที่ทฤษฎีเกิมเชื่อว่า เป็นรัฐของคนไทยที่อพยพหลบหนีกันมาแล้วรบชนะเจ้าของถิ่นเกิม ทั้งอาณาจักรสุโขทัยที่เป็นอาณาจักรที่มีความเจริญและมีศิลปวัฒนธรรมชั้นสูง⁷² เพื่อเป็นการชี้ให้เห็นถึงการมีอยู่ของสังคมไทยก่อนหน้าสุโขทัย จิตรจึงเสนอเรื่องราวของพัฒนาการของสังคมไทยก่อนหน้าพุทธศตวรรษที่ 19 ที่ก่อกำเนิดที่ลุ่มแม่น้ำกก แถบจังหวัดเชียงรายและอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งแรก ๆ ของคนไทยในบริเวณประเทศไทย โดยการนำหลักฐานจากพวกตำนานต่าง ๆ เช่น ตำนานสิงหนวัติ ตำนานเงินยางเชียงแสน รวมทั้งวรรณคดีเรื่องท้าวสูงหรือขุนเจือง ซึ่งหลักฐานเหล่านี้ จิตรกล่าวว่า ถูกปฏิเสธโดยนักประวัติศาสตร์แบบพงศาวดาร⁷³ จากหลักฐานดังกล่าว จิตรอธิบายว่าคนไทยเหล่านี้อพยพเคลื่อนย้ายมาจากทางเหนือแล้วแทรกซึมเข้าปะปนกับพวกชนพื้นเมืองเกิม เช่น พวกละว้า พวกมอญ ซึ่งในระยะแรกคนไทยอาจตกอยู่ในฐานะทาสของเจ้าของถิ่น แต่ด้วยส่วนที่ก้าวหน้าทางการผลิตและวัฒนธรรมของไทยเหนือชนชาติพื้นเมือง ในที่สุด คนไทยก็พัฒนาตนเองขึ้นเป็นชนชั้นปกครองได้ และจัดตั้งระบอบนครรัฐ แบบศักดินาขึ้น เช่น อาณาจักรเงินยาง อาณาจักรโยนก-นาคนคร ก่อนที่ศูนย์กลางจะเคลื่อนย้ายลงมาอยู่ที่เชียงใหม่ ในลุ่มแม่น้ำปิงในพุทธศตวรรษที่ 19⁷⁴ ความเจริญก้าวหน้าต่าง ๆ ที่พัฒนาขึ้นในอาณาจักรเหล่านี้เอง ไม่ว่าจะพัฒนาการระบอบการปกครอง อักษรศาสตร์ หรือศิลปะ ที่จะได้ตกทอดมาถึงอาณาจักรไทยในยุคหลังจากนั้น คือ อาณาจักรสุโขทัย เป็นอาทิ ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้จิตรก็ได้ชี้ให้ผู้อ่านเห็นว่า ก่อนถึงยุคสุโขทัย (ยุคนครรัฐศักดินา) ไทยได้พัฒนาผ่านลำดับชั้นสังคมมาสองขั้นก่อนแล้ว คือ ยุคชุมชนบุพพกาล และยุคสังคมทาส และการอธิบายประวัติศาสตร์ไทยที่ตึงกันกันที่สุโขทัยนั้น จะไม่ช่วยให้เห็นวิวัฒนาการสังคมไทยที่แท้จริงเลย

⁷² จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยามไทย ลาว และขอมและลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : กวางมล, 2524), หน้า 166.

⁷³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 112 - 113 และ 119 - 120.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 167 และ 160 - 161.

กระบวนการตอบโต้การอธิบายความเป็นมาของประวัติศาสตร์ไทยตามแนวพงศาวดารแบบสุโขทัย ออยุธยา และกรุงเทพฯ ที่จิตรได้เริ่มต้นขึ้นแล้วในงานความเป็นมาคำสยามา นี้ จะไปได้รับการสานต่อจากงานอีกสองชิ้นของเขา คือ โองการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (ทิพิมพ์ พ.ศ.2524) และสังคมไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยากอนสมัยศรีอยุธยา (ทิพิมพ์ พ.ศ.2526) และจากกระบวนการดังกล่าว จิตรได้รื้อฟื้นอดีตอีกบางส่วนที่ไม่เคยได้รับการศึกษาอย่างจริงจังมาก่อนในประวัติศาสตร์ รวมทั้งการใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ใหม่บางประการ ทั้งจะกล่าวถึงข้างหน้า

จากงานเขียนสองชิ้นแรกของจิตรที่กล่าวถึง จิตร เชื่ออย่างแน่อนถึงวิวัฒนาการของประวัติศาสตร์ไทยว่า ไก่ผานชั้นคอนของยุคบุพพกาลและยุคสังคมาศ จนก้าวเข้าสู่ยุคศักดินาแล้ว งานชิ้นต่อไปของเขาก็คือ การแสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์ไทยในลำดับขั้นดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการก้าวเข้าสู่ยุคศักดินาของสังคมไทย ด้วยจุดมุ่งหมายดังกล่าว ทำให้จิตรมุ่งมองหาปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ไทยที่แตกตัวออกไปจากกรอบแบบเดิมที่คู่วิวัฒนาการของประวัติศาสตร์ไทยเป็นสายตรงจากศูนย์กลางอำนาจสำคัญ ๆ 3 ศูนย์ที่กล่าวแล้ว และด้วยวิธีการดังกล่าว จิตรจึงค้นพบวิวัฒนาการของประวัติศาสตร์ไทยนั้น ขยายปริมณฑลกว้างขึ้น

ในโองการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งจิตรพยายามวิเคราะห์ให้เห็นสภาพของสังคมไทยก่อนสมัยศรีอยุธยา (ก่อน พ.ศ.1893) โดยผ่านวรรณคดีโองการแข่งน้ำได้แสดงให้เห็นทัศนคติที่สำคัญของเขาสองประการ

ประการแรก งานชิ้นดังกล่าว เป็นความพยายามของจิตรที่จะยืนยันให้เห็นว่าสังคมศักดินาได้เกิดจริงในประวัติศาสตร์ไทย อันเท่ากับเป็นการย้ำข้อเสนอที่มั่นคงของเขาในงานสองชิ้นแรก วิธีการที่จะพิสูจน์ข้อเสนอดังกล่าว จิตรได้หยิบยกวรรณคดีโองการแข่งน้ำที่ใช้ในพิธีสาบานตนของข้าราชการนับแต่ต้นสมัยศรีอยุธยา (พิธีดื่มน้ำพระพุทธ) มาทำการวิเคราะห์วิจารณ์ ข้อเสนอสำคัญในส่วนนี้ของจิตร ก็คือ การชี้ให้เห็นว่า วรรณคดีเรื่องโองการแข่งน้ำ แสดงให้เห็นถึงระบบความคิดของการปกครองแบบศักดินา ที่กลุ่มผู้ปกครองอยุธยาได้รับสืบทอดมาจากราชสำนักเขมรอีกต่อหนึ่ง ทั้งนี้

เพื่อผูกมัดข้าราชการให้มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อกษัตริย์⁷⁵ การยืนยันข้อเสนอดังกล่าว จากหลักฐานทางวรรณคดี เท่ากับทอมป์โซ่ข้อคัดค้านของนักประวัติศาสตร์กลุ่มหนึ่งที่จิตร กล่าวไว้ เป็นตัวแทนของฝ่ายศักดินา และพยายามกล่าวแก้ว่า สังคมไทยมิใช่สังคมศักดินา และจิตรพยายามหาหลักฐานต่าง ๆ มายืนยันความเป็นสังคมศักดินาของไทยมาตั้งแต่ใน โฉมหน้าศักดินาไทยเป็นต้นมา

ประการที่สอง เรื่องราวของประวัติศาสตร์ไทยมิใช่เพียงเรื่องของอาณาจักรสำคัญ ๆ เท่านั้น ท่อทศนะดังกล่าว จิตรได้แสดงให้เห็นว่า สังคมของคนไทยใน ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานั้น มีอยู่ก่อนสมัยการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีในสมัย พระเจ้ารามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ใน พ.ศ. 1893 และประวัติศาสตร์ไทยก็มีใช้มีแต่เพียง เรื่องราวของอยุธยาในพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาเท่านั้น (ในขณะที่ในความเป็นมาของ คำสยามา จิตรได้ทะเลาะง่าแ่งหรือเพิกานเวลายุคสุโขทัย พ.ศ. 1800 ลงแล้ว) จิตรได้แสดงให้เห็นว่า รัฐอยุธยาของพระเจ้าอู่ทองที่มีระเบียบแบบแผนซับซ้อน เป็นผล มาจากสังคมยุคก่อนหน้าเป็นเวลาหลายร้อยปี ที่พัฒนาระเบียบแบบแผนของรัฐศักดินา ขึ้นบ้างแล้ว ก่อนที่จะส่งทอดมาถึงรัฐอยุธยา

ข้อเสนอดังกล่าว จิตรพยายามพิสูจน์โดยหยิบยกวรรณคดีเรื่องโองการ แข่งน้ำมาพิสูจน์ให้เห็นว่า วรรณคดีดังกล่าว คือ หลักฐานการมีอยู่ของสังคมไทยลุ่ม เจ้าพระยาก่อนสมัยอยุธยา เขาเริ่มต้นด้วยการกล่าวอ้างถึงข้อเสนอเดิมที่ว่าวรรณคดี โองการแข่งน้ำ คงมีอายุไม่เก่าเกินกว่าตอนต้นของกรุงศรีอยุธยา⁷⁶ ซึ่งเขาเห็นว่า เป็น ไปไม่ได้ เพราะจากการศึกษาถึงลักษณะสำนวนภาษา และความคิดความเชื่อโดยเฉพาะ คดีเกี่ยวกับการเคารพบูชาสิ่งเหนือธรรมชาติที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องนี้ โดยเทียบเคียง กับสำนวนภาษาและคติความเชื่อที่เกิดขึ้นภายหลังการสถาปนากรุงศรีอยุธยาแล้วภายใน

⁷⁵ จิตร ภูมิศักดิ์, โองการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำ เจ้าพระยา พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, 2524), หน้า 3 - 4.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

รอบ 100 ปี มีความแตกต่างกันอย่างมาก กังนั้ โองการแข่งน้ำต้องเป็นวรรณคดี
ที่มีอยู่ก่อนหน้าการสถาปนารุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 1893 อย่างแน่นอน⁷⁷ กังนั้ ปัญหา
ต่อไปก็คือ ใครเป็นเจ้าของวรรณคดีกั้กล่าว

จิตรตอบปัญหาข้อนี้ ด้วยการศึกษาลักษณะโคลงของพวกชาวไทย-ลาวในทาง
ภาคเหนือของประเทศไทย และพบว่า ลักษณะของโคลงทำในโองการแข่งน้ำ มีลักษณะ
คำประพันธ์ใกล้เคียงกับของพวกลาวล้านช้าง และพวกไทยวน กังนั้ เขาจึงเห็นว่า
ข้อสันนิษฐานที่ว่าโคลง เป็นคำประพันธ์ที่เกิดในบริเวณภาคกลางหรือในอาณาจักรศรีอยุธยา
เป็นไปได้ และเห็นว่าที่ถูกต้อง

".... โคลง เป็นรูปแบบวรรณคดีของชนชาติตระกูลไท หรือ ไท หรือลาว
มาแต่ครั้งโบราณเก่าแก่ และจะตองเกิดขึ้นนานาก่อนหน้าสมัยศรีอยุธยา เกิดขึ้น
กั้แต่ไทยอยุธยา ยังอยู่ในบริเวณเดียวกับลาวล้านช้าง และไทลื้อสิบสองปันนา ณ
ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง อาจจะเป็นบริเวณลุ่มแม่น้ำกก ตรงเหนือสุดของไทยปัจจุบัน
หรือแห่งอื่นที่อยู่นอกประเทศไทยบัดนี้"⁷⁸

หลังจากนั้น เมื่อคนไทยที่ลุ่มน้ำกกเคลื่อนย้ายลงมาทางใต้ และตั้งอาณาจักร
ต่าง ๆ ก็ได้นำธรรมเนียมการประพันธ์โคลงทำของตนติดมากด้วย และเมื่อสร้างบ้าน
แปลงเมืองขึ้นไค้แล้ว ก็มีพิธีถือน้ำขึ้น โดยเฉพาะที่แคว้นสุพรรณภูมินี้เองที่เป็นผู้แต่ง
โคลงแข่งน้ำขึ้นแล้วรัฐอยุธยาของพระเจ้าอู่ทองจึงมารับไปใช้ในภายหลัง และเนื่องจาก
รัฐศักดินาอยุธยา ไค้พัฒนารูปแบบการปกครองศักดินาอย่างเข้มงวด กังนั้ แบบแผน
คำประพันธ์ของอยุธยา หลังจากสมัยพระเจ้าอู่ทองแล้ว จึงไม่ปรากฏรูปแบบโคลงอย่าง
ในโคลงแข่งน้ำอีกเลย แต่ไค้พัฒนาลักษณะคำประพันธ์ที่

".... พยายามจับทุกสิ่งให้เข้าอยู่ในกรอบอย่างมีระเบียบ วิจารณ์ลักษณะ
เสรีออกไปไค้สิ้น เพราะลักษณะเสรีทำให้กาพยกลอนเสียระเบียบ ไค้แบบแผน
อันงามสง่าและศักดิ์สิทธิ์ขั้ริมขลัง อันเป็นปรัชญาของลัทธิศักดินา...."

⁷⁷ จิตร ภูมิศักดิ์, โองการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำเจ้าพระยา
พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, 2524), หน้า 23 - 38.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 262 - 263.

ผลของการตอบปัญหาเรื่องแหล่งกำเนิดวรรณคดีโคลงแข่งน้ำของจิตรก็คือ การขยายขอบเขตเวลาให้กับประวัติศาสตร์ไทย พร้อม ๆ กับสถานที่ใหม่ ๆ จากงาน โองการแข่งน้ำ จิตรได้เผยให้เห็นเรื่องราวของแคว้นสุพรรณภูมิ ซึ่งจิตรกล่าวว่าเป็น ราชสำนักศักดิ์สิทธิ์ที่พัฒนามาก่อนอยุธยาเป็นเวลานาน กล่าวถึงเรื่องราวของแคว้น เทพนคร กล่าวถึงเรื่องราวของชนชาติส่วนน้อย และการให้ความสำคัญอย่างมากกับหลักฐานจากท้องถิ่นประเภทวรรณคดี หรือตำนานที่จิตรเรียกว่าเป็น "เอกสารอาภัพ"⁷⁹ ว่าที่จริง จิตรได้ยืนยันหนักแน่นต่อแนวคิดเหล่านั้นมาตั้งแต่งานความเป็นมาของคำสยามมาแล้ว แต่งานชิ้นดังกล่าวยังมองปัญหาเหล่านี้เป็นภาพกว้าง ครั้นพอมาถึงโองการแข่งน้ำ จิตรจึงเริ่มจับกรณีเฉพาะมาอธิบายขยายความเพื่อยืนยันข้อเสนอกต่าง ๆ ของเขา โดยทั้งต้นจากวรรณคดี โดยเฉพาะว่าด้วยเวลาและสถานที่ที่ขยายออกไปและโต้แย้งกับการทั้งต้นประวัติศาสตร์ไทยแค่ พ.ศ. 1893 นั้น จะได้รับการสานต่ออย่างมากในงานอีกชิ้นหนึ่งของเขา นั่นคือ งานเรื่องสังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา

ในข้อเขียนเรื่อง ข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จิตรยืนยันความเชื่อเดิมของเขาเกี่ยวกับการมีอยู่ของสังคมไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาโดยผ่านการวิเคราะห์วรรณคดี ลักษณะกฎหมาย ระบบราชการ ระเบียบราชาศัพท์และหลักฐานด้านศิลป-โบราณคดี⁸⁰ ครั้นเมื่อมาถึงงานเขียนสังคมไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา ความคิดนี้ได้ถูกนำมาอธิบายโดยละเอียดอีกครั้ง

จิตรประกาศจุดมุ่งหมายอันชัดเจนของเขาอีกครั้งในการศึกษา นอกเหนือจากแบบแผนการศึกษาตามแนวทางพงศาวดารในส่วนต้นของสังคมไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา เพราะการศึกษาโดยใช้ปี 1893 เป็นเพดานความคิดให้ "เรื่องราวก่อนหน้านี้ขึ้นไปถึงจะมองข้าม ๆ เลย ๆ กันไปเสีย ท่านองว่าไทยยังเพิ่งอพยพลงมา ยังไม่มีบ้านเมืองเป็นปึกแผ่น..." ซึ่งจิตรเห็นว่า การศึกษาตามแนวทางดังกล่าวยังมีผลให้ "...วิสัยแห่ง

⁷⁹ จิตร ภูมิศักดิ์, โองการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำเจ้าพระยา พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพมหานคร : ควงกมล, 2524), หน้า 379

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 278, 282 - 293 และ 298 - 311.

การศึกษาคุณค่าของเราแคบ จำกัดและตายตัว..."⁸¹ นั่นคือเท่ากับจิตรเห็นว่า ทำให้ประวัติศาสตร์ไทยส่วนหนึ่งหายไปและจิตรต้องการค้นหาส่วนที่หายไปนี้ นอกจากนี้เขายังเห็นว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ตามแบบเก่า มีผลให้ "...ประวัติศาสตร์ไทย... คุกคามกับจะเป็นเรื่องนิยายปรัมปรา... เป็นเรื่องคลกที่ไม่มีพื้นฐานทางสังคมที่เป็นจริงเลย..."⁸² เพราะสังคมไทยที่เป็นปึกแผ่น มีเศรษฐกิจสมบูรณ์พอควรจะต้องมีพื้นฐานก่อนหน้า พ.ศ. 1893 มาแล้ว

ดังนั้น จิตรจึงค้นหาพื้นฐานก่อนหน้า พ.ศ. 1893 ที่หายไป เพื่ออธิบายประวัติศาสตร์ไทย สมมุติฐานเบื้องต้นของเขาก็คือ ก่อนหน้าการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ใน พ.ศ. 1893 นั้น บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา รวมทั้งส่วนอื่น ๆ ในดินแดนของไทยปัจจุบันนี้ จะต้องมียุคสังคมไทยในระดับต่าง ๆ พัฒนาขึ้นมาก่อนแล้วอย่างแน่นอน เพื่อพิสูจน์สมมุติฐานนี้ จิตรได้นำเอาตำนานท้องถิ่น เช่น ตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราช ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานท้าวแสนปม ตำนานพระธาตุกอยสุเทพ มาทำการศึกษาร่วมกับหลักฐานอื่น ๆ เช่น จารึกและโบราณคดี ด้วยวิธีการนี้ ทำให้จิตรค้นพบชุมชนของคนไทยที่ก่อตัวเป็นนครรัฐกระจายกันอยู่ ตามดินแดนต่าง ๆ ก่อนหน้า สมัยศรีอยุธยาแล้วหลายนครรัฐ คือ นครรัฐอโยธยาศรีรามเทพนคร ที่จิตรสันนิษฐานว่า อาจมีศูนย์กลางที่สิงห์บุรี นครโครตริงษ์ที่กำแพงเพชร นครสุพรรณภูมิ นครศรีธรรมราช และนครรัฐเพชรบุรี นครรัฐเหล่านี้ล้วนมีกำเนิดและพัฒนาการ เป็นสังคมมาก่อนรัฐอยุธยาของพระเจ้าอู่ทอง ทั้งสิ้นและหลาย ๆ นครรัฐได้พัฒนาระเบียบการปกครองสังคมและเศรษฐกิจของตนเองอย่างดีและเป็นพื้นฐานส่งต่อมาถึงกรุงศรีอยุธยา กำเนิดของกรุงศรีอยุธยาของพระเจ้าอู่ทองใน พ.ศ. 1893 เป็นเพียงช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของรัฐศักดินาสมบูรณ์แบบที่จะเริ่มต้นขึ้นในลุ่มน้ำเจ้าพระยาเท่านั้น แต่กรุงศรีอยุธยาย่อมมิได้เกิดขึ้นอย่างลอย ๆ หรือด้วยการเนรมิตของพระอินทร์ หากเป็นผลขั้นสูงแห่งพัฒนาการสังคมไทยในลุ่มน้ำเจ้าพระยานี้

⁸¹ จิตร ภูมิศักดิ์, สังคมไทย..., หน้า 1 - 2.

⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 3 - 4.

ซึ่งสั่งสมกันมาหลายชั่วคน⁸³ การสถาปนากรุงศรีอยุธยา จึงเป็นเพียงการย้ายราชธานี เพื่อหาชัยภูมิให้เหมาะสม⁸⁴

ดูเหมือนจิตรจะพิจารณาหลักฐานประเภทต่าง ๆ อย่างมีคุณค่าเท่าเทียมกัน ไม่ว่าหลักฐานนั้นจะเป็นพงศาวดาร จารึก หรือตำนาน นิทานปรัมปรา วรรณคดี หรือคัมภีร์โบราณคดี หลักฐาน โดยตัวเองมิได้มีฐานะที่ผันแปรประวัติศาสตร์ได้ ปัญหาของการที่การอธิบายทางประวัติศาสตร์มีลักษณะจำกัดอยู่ให้กับเรื่อง เพียงบางเรื่อง เกิดขึ้นเพราะการที่นักศึกษาประวัติศาสตร์ไม่ได้ใช้หลักฐานอย่างรอบคอบเพียงพอ หรือเพราะการให้คุณค่ากับหลักฐานอย่างไม่ตรงกับความเป็นจริงต่างหาก การยึดติดกับเพดานหลักฐาน โดยการจำแนกชั้นของหลักฐานไม่ว่าจะด้วยจุดประสงค์ใดนี้เอง ที่ทำให้เกิดปัญหาความคับแค้นในการอธิบายทางประวัติศาสตร์ ดังนั้น การนำเพียงพงศาวดาร หรือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับต่าง ๆ มาใช้อธิบายประวัติศาสตร์สังคมไทย จึงนับเป็นข้อผิดพลาด เพราะ

"....พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเป็นแต่เพียง มันทึกเรื่อง ประวัติของราชวงศ์จักรีที่ทรงกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น จุดมุ่งหมายของการจกมิโคมุงที่จะจุดพัฒนาการแห่งสังคมไทยในรัฐเอกราชทั้งหมดตามแบบของประวัติศาสตร์ คำว่า พงศาวดารก็บอกอยู่แจ่มชัดแล้วว่าเป็นเช่นนั้น"⁸⁵

และทางออกของปัญหาเหล่านี้ ก็คือ การหันมาพิจารณาหลักฐานที่หลากหลายชั้น อันหมายรวมไปถึงพงศาวดารเอกสารอาภัพทั้งมวลที่ได้เคยกล่าวถึงแล้ว การยึดติดกับหลักฐานบางประเภทและใจแคบกับหลักฐานอีกบางประเภทนั้น ทำให้การเข้าใจประวัติศาสตร์ผิดพลาดคลาดเคลื่อน เพราะ

⁸³ จิตร ภูมิศักดิ์, สังคมไทย..., หน้า 3 - 6

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71 - 72.

"เราจะไม่ฉลาดเลย ถ้าไม่เข้าใจขอบเขตความสำนึกทางประวัติศาสตร์
ของชนโบราณแห่งสังคมยุคศักดินา แล้วยอมให้มันตีประวัติศาสตร์แห่ง
ราชวงศ์ของนครหลวงเดียวกันนั้น มาสกัดกั้นกำบังการศึกษาประวัติศาสตร์
ที่เก่าแก่ก่อนนั้นขึ้นไป"⁸⁶

ดังนั้น จิตรจึงเรียกร้องให้ขยายการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ด้วยการทะเลาะ
กรอบเก่าในประวัติศาสตร์ไทย และความจำกัดในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยออกไป
ไม่ว่าจะด้วยเหตุใด เช่น

"....การที่จะยึด พ.ศ. 1893 เป็นเพดาน ไม่ยอมเปิดสถานที่ใน
ประวัติศาสตร์ให้แก่วัฒนธรรมที่เป็นระเบียบเรียบร้อยก่อนหน้ากรุงศรีอยุธยา
จะเป็นราชธานีนั้น เป็นสิ่งที่ขัดกับความเป็นจริงทางสังคมอย่างแท้จริง"⁸⁷

งานทั้ง 4 เรื่องของจิตรที่นำมาศึกษา เห็นได้ชัดว่ามีแก่นที่สำคัญในงาน
เขียนของเขาอยู่ 2 เรื่อง คือ

1. การต่อต้านสังคมศักดินา-ทุนนิยมของไทย
2. มุ่งจะแสดงการคลี่คลายของสังคมไทยอย่างเป็นลำดับ โดยความ
เชื่อมั่นของจิตรที่ว่าสังคมไทย คลี่คลายตามแนวทางที่มาร์กซวางไว้

ภายใต้แก่นหรือจุดหมายทั้งสองประการ จิตรได้พัฒนาการอธิบายประวัติศาสตร์
ไทยของคนอย่าง เป็นขั้นเป็นตอนเพื่อขยายความแก่นทั้งสองที่เขาเชื่อมั่น งานโฉมหน้า
ศักดินาไทยดูเหมือนจะเป็นการหากรอบโครงและรูปแบบของสังคมไทยกรอบแรกที่จิตร
วางไว้เป็นแม่แบบ งานชิ้นนี้ของเขาจึงมีลักษณะเป็นทฤษฎีสูง และยังคงมองประวัติ
ศาสตร์หรือการคลี่คลายของประวัติศาสตร์เป็นสายตรง (unilinear evolution)
แม้ดูเหมือนว่าเขาจะพยายามหลีกเลี่ยงสิ่งนี้ เพราะนั่นเท่ากับจิตรเองก็มีคำอธิบายประวัติ
ศาสตร์ไทยที่ต่างจากแนวพงศาวดาร แต่งานอีกสามเรื่องต่อมาของเขา ได้มีลักษณะของ
ความก้าวหน้าในการอธิบายขึ้นมา อย่างน้อยที่สุด ความแข็ง เป็นกลไกก็ลดลงอย่างมาก

⁸⁶ จิตร ภูมิศักดิ์, สังคมไทย..., หน้า 74.

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

เมื่อจิตรอธิบายการคลี่คลายของสังคมไทย ด้วยการอธิบายปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ จากเหตุการณ์เฉพาะในประวัติศาสตร์ไทย ให้ประยุกต์เข้ากับทฤษฎีที่เขาเลือกใช้ แม้จิตรจะเห็นว่าแนวทางในการวิเคราะห์ของเขาจะทำให้เห็นสังคมไทยหรือประวัติศาสตร์ไทยในเชิงที่วิวัฒนาการขึ้น แต่ในทางทฤษฎีแล้ว เรายังไม่อาจแน่ใจได้ว่าการอธิบายดังกล่าวจะไม่โคละเลยข้อมูลบางส่วนที่มองไม่เห็น อย่างไรก็ตาม เราก็ปฏิเสธมิได้ว่าแนวทางในการรื้อฟื้นอดีตตามแบบของจิตร ได้มีส่วนอย่างสำคัญในการเปิดแบบการอธิบายทางประวัติศาสตร์แบบใหม่ให้กับการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย จิตรขยายขอบเขตของเวลาและสถานที่ในประวัติศาสตร์ไทยที่ถูกโคละเลยเป็นจำนวนมากขึ้นสู่เวทีการศึกษาประวัติศาสตร์ และเป็นแนวทางให้นักศึกษาประวัติศาสตร์สมัยต่อมาหยิบยกหลายประเด็นของเขามาศึกษากันใหม่ และแม้จะทำให้เห็นว่า การศึกษาบางประเด็นของจิตร ยังมีข้อบกพร่องก็ตาม เช่น เรื่องการสันนิษฐานเรื่องเมืองศรีวิชัย⁸⁸ แค่นั้นก็มีสิ่งที่จะทำให้ทิ้งโคละเลย คุณูปการของจิตรที่ทิ้งไว้เป็นแนวทางแก่การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยไม่ โดยเฉพาะแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่จิตรได้ช่วยบุกเบิกเป็นการทำให้ความเข้าใจวิวัฒนาการของสังคมกระจ่างชัดขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁸⁸ไปรคศึกษา พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ และ สุจิตต์ วงศ์เทศ ในคำนำเสนอ
ในหนังสือสังคมไทยคัมภีร์เจ้าพระยาอภัยนุรักษ์อยุธยา.